Politikai röpiratok.

147.

177
1311

A

MAGYAR FIUME.

IRTA

JAKAB ELEK,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA.

Ára: 30 kr.

10.

BUDAPEST, 1881.

NYOMATOTT A MAGY. KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

Található szerzőnél és **Aigner Lajos** s **Pfeifer Nándor** könyvkereskedő uraknál.

A

MAGYAR FIUME.

IRTA

JAKAB ELEK,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA.

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

1881.

ELŐSZÓ.

Egy, az 1848—49-ki eseményekben tevékeny részt vett hazafi, a ki helyzeténél fogva keveseknek hozzáférhető köziratokat látott s azokból másolatokat vett, halála előtt, gyüjteményét, mint becses vagyont, gondviselésemre bízta.

„Jaj a legyőzötteknek!“ így szólt hozzám átadásakor. Ez visz engem is — sok társaimmal — kora sírba, a mi főleg azért fáj, mert hazánkat leigázva, gyászban hagyom el, azon földet, mely hosszú századokon át csak szabad férfiakat nevelt s nem türte a szolgaság jármát. De vigaszom az, hogy Magyarország fel fog támadni, mert megölőinél és sírásóinál erősebb. Ő a szabadság bajnoka, ezek az absolutismus gyászvitézei. Ön meglátja azt a boldog napot, örvendezzen akkor helyettem is. Ha pedig ismét válságos helyzetbe jut a hon, akkor e csomag iratot használja fel érdekében.“

Nemzetiségi viszályaink igen becses adatai voltak együtt. Én várakoztam, hogy a harczosok és sebek emlékei tünjenek el, hogy feledjünk s engesztelődjünk. Múlt évben közzé tettem egy részt; most folytatom a napirendre jött *fiumei kérdést* illetőkkel; még lesz majd egy befejező közlésem.

Ha ez iratkának egyéb becse nem lesz is, tán szabad hinnem, hogy amaz idők s nehány nevezetes ember ismertetésével történetirásunknak némi szolgálatot tettem.

Az időelőttiség érvét művemmel szemben nem fogadhatom el. A miket Fiumeről közlök, a mostaninál — azt hiszem — alkalmasabb ideje soha nem lesz.

A névmegjelölés, kérem, ne bántson senkit. A hitelesség tekintete kívánta. Egyébiránt, ha a jóért elfogadjuk a dicsőítést, kötelességünk tűrni a roszért a megrovást. Az itélethozásban halál utánra várakozás útnyitás a valódi hazafiság tiszte és erkölcsi törvények elleni szabad cselekvésre. Nem modern elv, de én ilyeket vallottam eddig s fogok vallani ezután.

Én is részt vettem mindenben. Nevem elől áll, itélettől nem tartok, sőt kérem azt, s kimutatott tévedéseimet készséggel teszem jóvá.

Budapest, aug. 8. 1881.

I.

Történelmi-politikai tájékozás.

Magyarország hármas létalapja az alkotmány, Szent István koronája és a királyi szék; az utóbbiakat az uralkodó-ház az első által megszabott módon birja, s a birtoklásban őt bátor magyar népe loyalis ragaszkodással védi, tőle viszonzásul rokonszenvet joggal várva s a korona jogai és az alkotmány tiszteletben tartását követelve.

Sokszor meg volt már támadva közel egy évezred óta belvillongás folytán s külnépek és hatalmak által a magyar nemzet e hármas kincse: üres volt a trón, veszélyben a korona és király, felfüggesztve, néha megdöntve az alkotmány. De a nemzet szívós természete és a benne levő erkölcsi erő mindig megmentette hazáját és királyát, új életre költötte, s a megpróbáltatások után megszilárdította alkotmányát. Antaeus a magyar, honában — annak földéből kapja kifogyhatlan erejét; féniksz — ragyogóbb szinben kél fel égő poráből.

Míg őseink erkölcséhez s nemzeti jellemünkhez hívek maradunk, nem vehetők el tőlünk e haza és alkotmányos kincsei; ha el is veszi, tartósan nem birja a mi akaratunk nélkül senki. Ez a mi unokáról unokára szálló nemzeti hitünk, megerősít benne hazánk egész története.

Félreértés, harag és „*vivendi modus*“ keresési kisérletek köztünk és az uralkodó közt fordulhatnak elő elmulólag; de ez a *Pactum Conventum* a magyar nemzet és királyi háza között, mint érdekközösségen alapuló, meg nem dönthető.

E viszony természetes föltétele részünkről nemzetünknek a közép Dunavölgyben uralkodó állása és vezérszerepe, hogy rendezett államéletével védhesse tovább is a társadalmi rendet és politikai szabadságot, terjeszsze keletre és észak felé a polgárosodást és műveltséget, fékezze az alatta és körében élő külön nemzetiségek erejöket tulhaladó aspiratióit, s fel-feltünő forradalmi törekvését. E fontos küldetést mi teljesítni akarjuk s tudjuk.

A mi a tapasztalás az egyénnél, az a történet a nemzet életében — bölcs utmutató, igaz vezér. S hogy nemzetünk az ő szomszédságában és távolabb élt és uralkodott, annyi nép eltünését, oly virágzó nemzetek aláhanyatlását látta immár, s maga ezer vészt és megpróbáltatást kiállva, máig fenn birta magát tartani, e világtörténeti tüneménynek

oka mély honszeretete, politikai bölcsesége s a történet tanulságainak a mikor kell, okos felhasználása.

A mik ma Horvátországban, Szerviában, Romániában történnek, a mint a lapok azokat közönségeik elé viszik, kötelességünk, hogy éber figyelmünk tárgyai legyenek, s azok közül a napirendű kérdéseket fejtsük fel, s nyomos itéletet alkotva felőle, a román, szerb és horvát közvéleménynyel határozott magyar közvéleményt állítsunk szembe, s a kormányt és törvényhozást nemzeti méltóságunk s életérdekeink megvédésére hivjuk fel. A közöny a politikában senyvedő élet jele. A nemzetnek magának kell életrevalóságot s életjogosultságot tanusítni az államtest minden ízére elevenítőleg kiható munkásság által. A kormány az ő látható képe; de ennek inkább kezdeményezési s végrehajtási teendője van, irányt és serkentést a nemzettől kell vennie. Jóravaló nemzet nem vár mindent attól, de cselekedvén maga, előre törekvésre serkenti azt is a közcselekvés terén.

Magyarországnak mai nap jól megfontolt politika kell, a mi határozott, öntudatos czéltüzésben, s arra biztos sikerrel törekvésben áll, melyet értsen s magáévá tegyen a többség, s mely mint országos közvélemény és nemzeti közakarat föltétlenül érvényesítse magát.

Elvekkel s elmélettel szembe elveket, elméletet állít a politikus, a vita sikere a felek dialektikai erejétől függ, gyakran üres feleselés válik belőle, a mi nem győz meg, de elmérgesíti a kérdést és kedélyeket. Én a szóvitát kikerülni óhajtván, csak tényeket idézek, s a történetet szólaltatom meg — beszéljen az. Hogy meghallgattassék és hitelre találjon, kivánatos, mert az — Tacitus szerint — az időről tesz bizonyságot és szava igazság. S nekünk szerencsénk, hogy az itteni nemzetiségi törekvéseket már csirájokban ismertük, ezek története szemeink előtt folyt le. Igazán látjuk s ítélhetjük meg.

Mikor néhány évtized előtt Palacky, a híres cseh történetíró Prágában, Bécsben s mindenütt, hol szláv élt, hirdetni kezdette, hogy a maroknyi magyar nemzet önbeékelése a nagy szláv néptengerbe meghiusította e faj világtörténeti missióját, a horvát-magyar viszony bensősége az első érzékeny változást szenvedte, s csakhamar az illyr panszláv mozgalom előállott; Gaj Lajos, Kukuljevich Iván és e tan több buzgó hirdetői táplálni kezdették honfitársaikban az idegenséget az aristocratia ellen, volt bár az magyar vagy horvát, sőt minden magyar ellen, s nemzetünket a szláv természetes ellenségének állították fel, véreiket — és főleg a népet — irányunkban gyűlölségre izgatták. E harcz a democratia és nemzetiség harcza volt nemzetünk és aristocratiai intézményeink ellen. A latin nyelv helyett a magyar nyelv diplomatikai állásra emeltetése e korra esik; tehát sérelmül — valósággal pedig csak ürügyül — mint igen kapós jelszó, ez használtatott fel támadásra, a mi követőiknél élénk viszhangra talált.

Pár évi irodalmi és megyegyűlési vitatkozás után bekövetkezett 1848. Épen jókor rájok nézve. Előre lehetett látni, hogy ha harcz lesz, ők azon féllel szövetkeznek, mely a magyarral áll szemben, habár az ördögök anyja legyen is az. S a mi a politikában igen sokat határoz.

nekik részökül az a szerencse jutott — az alkotmányunkat megtámadó hatalom hivta őket segélyül. Szívökbe már be volt oltva a titkos fajgyülölet és zsákmányleső boszúvágy. És ők készséggel vállalkoztak. Szövetségesekül vették a szerbet, oláhot, szászt, tárt karral fogadták a betörő szerbiai kalandorokat, behívták az oroszt. Véröket ajánlották fel ellenünk, honfitársaik ellen. Megtámadták az általunk számukra is kivivott s önzetlenül megosztott alkotmányt, Karloviczon és Zágrábban törvénytelen, sőt forradalmi jellegű népgyülésekből kérelmezték a Pozsonyban már a legalkotmányosabb törvények alakjában megadott szabadságokat. Anarchia és forradalom voltak eszközeik, nemzetünk és az alkotmány megsemmisítése czéljok. Mint maguk is eszközök a camarilla kezében, zsoldért harczoltak, s nem volt oly erkölcstelen eszköz, a mit föl nem használtak. S meg kell adnunk, hogy jó szolgálatot tettek az önkényuralomnak, jutalmul Magyarország régi államrendszerének szétbontását, maguknak az államban uj állami formát s nemzeti függetlenséget kivánva, a mi — ez volt titkos törekvésök — magva legyen *egy alkotandó déli Szlávországnak*. Ez történeti tény. Gaj és Kukuljevich a hajdani *Illyricumot* akarták föltámasztani, s így alkotni meg egy uj nagy szláv birodalmat *Illyország* név alatt, melyhez tartozzanak: *Karinthia, Görtz, Istria, Krajna, Styria, Horvát-Slavon-Dalmátország, Raguza, Bosnia, Montenegro, Herczegovina, Servia, Bulgaria* és *Alsó-Dél-Magyarország*.*) Ennek megindítója Gaj. Ezt az irányt jelölte meg negyven év előtt irodalmukban e szó: *illyrismus*, s azért hívták párthíveit *illyreknek*. E fényes ábrándkép csábítóan lebegett Gaj-ék előtt, ez vétetett fegyvert kezökbe. Ily hívei voltak ők titokban Ausztriának. Sikerült az udvart ellenkezőről hitetni el, s nekik a hatalom a vérdíjt valóban megadta. A világ bámulni fogja egykor e tüneményt, hogy egy számban és erkölcsi erőben oly keveset nyomó nemzetiség, mint a horvát-illyrek, néhány vakmerő és lármás panszláv forradalmárral hogyan tudta a maga politikáját Magyarországgal s tapasztalt államférfiaival szemben megvalósítni. E talány csak akkor lesz megfejtve, ha megtudja, hogy az egyik küzdő fél egy a törvényesség terén ről lelépni nem akaró, loyalis és nyilt nemzet volt, a másik a titkon, cselszövénynyel és bakóval, pénzzel és szuronynyal működő fekete kabinet által szervezett és vezetett nemzetiségi conspiratio. Vívmányuk azonban nem a jog szilárd talaján nyugodt, s nem birt államisággal; győzelmük Pyrrhus-é, a rosz ügy és absolutismus győzelme volt, mig a mi veszteségünk a szabadságé, a mit a világ részvéttel kisért, s a miről el lehetett mondani: *Victrix causa Diis placuit, victa Catoni.*

Következett a tiz évi absolutismus benn, Európában III. Napoleon szemfényvesztő uralma, s az általa kezdeményezett nemzetiségtömbülés politikája, a minek segélyével megszületett a román, olasz és német egység. Ez új lendületet adott a szláv törekvéseknek, s Európa azt a nevezetes eseményt érte meg, hogy az orosz, az önkényuralom

*) „*Danica.*“ Horvát lap 1835. decz. 6.

incarnatiója népek felszabadítására s új államok alakítására viseljen háborút. Így terjeszkedett ki Montenegro, Szervia, Görögország, királysággá lett Románia, fejedelemséggé Bolgárország, elszakadt Törökországtól Bosnia és Herczegovina. A szlávok, szerbek, románok e birodalom végfeloszlásától további megerősödésöket remélik, s a plevnai győzelemért új gyarapodást várnak. Erős bennök a hit, hogy a szláv nap emelkedik, a magyaré hanyatlóban van. Hijában beszélnek egyebet, — tudjuk, szivök legtitkosabb redőjében mi van. Hasztalan szépítgetik dolgukat — ismerjük őket egész valójukban.

Azt is tudjuk, hogy a mi az Alsó-Dunán és Dráván túl ma történik, nem új, de régi törekvések folytatása, azokkal a tényezőkkel, a mik 1848—49-ben használtattak, annyi különbséggel, hogy a mit akkor nyilt forradalom és reactio útján, 1850-től 1860-ig katonauralom alatt s fegyveres absolutismus szolgálatában kívántak elérni, ma az általuk széttépett, általunk ismét helyreállított s velök is megosztott alkotmány védelme alatt a szabad szó, írás és gyülekezés eszközeivel érvényesítik.

Az 1848-iki horvát-illyr és mai horvát politika specificus szláv politika, intézve az aristocratia és régi társadalom ellen; még találóbban kifejezve: a democratia és minden áron való siker politikája. Forradalom, absolutismus, alkotmány, osztrákkal és magyarral alkudozás, mind szabad, mind jó, csak czélhoz vigyen. Mi magyarok ellenben csak lovagiasan és alkotmányos fegyverrel tudunk küzdeni, azért vesztettünk eddig nem egyszer; most kerülni akarjuk, s hogy akár elleneink, akár szövetségeseink az alkotmánynyal visszaéljenek, el nem nézzük. Ha az alkotmány nem a jogrend uralma s a szabadság biztosítéka, ha azt bárki tiszteletben nem tartja, nem érdemes rá. Ha egy nemzet müveltségre tart igényt s érdekeit védi ugyan, de mását nem bántja, ha nem akar forradalmat s a szomszéd népekkel, kivált pedig a kik iránt kötelességei vannak, szemben támadó politikát vagy insultust: akkor ököljogra, nyers erőre, birokra hivatkozni nem szabad, egyfelől a tartozó tiszteletért, másfelől azon káros hatásért, a mit a kevéssé mívelt tömegre az ily nyilatkozatok tesznek, valamint a fenálló kormány és rend érdekeiért is, s ha teszi, az el nem tűrhető; a tüzet, melylyel játszik, a kést, a mit forgat, ki kell venni kezéből.

E convenientia és szomszédsági jó viszony ellen vétett egyik bukaresti radicalis lap, midőn azt irta, hogy *Romániának nem a Balkán félsziget, de másfelé kell terjeszkedni*; egy horvát lap pedig Finne és Magyarország ellen izgatva azon naiv nyilatkozatot koczkáztatta: *hogy látja, hogy ismét kardjukhoz kell nyulni, hogy birokra kerül dolguk velünk.*

Ha mindkettő oly nevetséges nem lenne, komolyabb észrevételt érdemelne. A *Plevnánál* dicsőséget aratott *Oláhország* és *nagy Horvát-Szlavonország* elnyeli Magyarországot, a katonás szelleméről ismeretes román elveszi a magyar, tán épen a székely hazáját s a honvéd és szerezsán ivadék eltiporja a magyar honvédet! Urak! jobb ezt nem emlegetni, mert nálunk is van elég, a ki Szervia és Oláhország Szent

István koronájához tartozását vitatja. Olyan is van, a ki ma mentére hagyná Croatiát, hogy önerején valósítsa meg dél-szláv birodalmi álmait. A politikai eszély ajánlja szomszédoknak, hogy az ilyektől magukat tartóztassák vissza. Nem jó az ördögöt falra festeni, játszani olyasmivel, a miből igen komoly dolog lehet.

Ha horvát és román szomszédaink népe angol, német, franczia vagy bár magyar politikai műveltséggel birna, legfeljebb az élcz vagy gúny fegyverét lehetne ilyesmivel szemben használni; de a mult tanusítja, hogy e népeket az ily beszéd elkábítja és tévutra vezeti, rosz szenvedélyeit felkölti, hamis önérzetet s valósíthatlan reményt ébreszt bennök. Más lenne, ha saját lapjaik rendre utasítnák; de mentökre hagyva, otthon czáfolat, részünkről felelet nélkül, hatásuk mételyező és veszélyessé is válhatik.

Ezért szükséges volt szó nélkül nem hagynunk.

Ennyit történelmi-politikai tájékozásul általánosságban.

II.

Magyarország és Horvátország 1848—49-ben.

a) *A horvát-szlavon megyék hangulata.*

És most kitűzött tárgyamra térek.

A horvát-illyrek 1848—49-ki viselt dolgai immár sokszor le vannak írva. Elszomorítóan sötétek azok a szabadság és civilisatió történetében. Az a véres tragoedia, melyhez Magyarországon főként ők nyujtottak segédkezet, részökre a végkifejlésnél teljes sikert nyujtott, de Klio nem fogja azért nekik koszorúját adni. Ez irat is szolgáltat amaz idők megismeréséhez adatokat; de az én kitűzött czélom az, hogy néhány concret példából, eddigelé nem ismert és fel nem használt történeti adatokból igazoljam azt, hogy Horvát-Szlavonországban egy töredék változtatott taktikával s fegyverekkel, most is amaz évek politikáját követi; hogy őket meggyőzzem arról, hogy az akkor is alkotmányellenes és üdvtelen volt, most is az lesz, s kérjem őket hazánk békéje s együttélhetésünk érdekében: óvakodjanak tőle; a magyar nemzetet és kormányt pedig figyelmeztessem ezzel szemben egyfelől a legnagyobb éberségre és óvatosságra, másfelől minden pártoskodást kizáró tökéletes egyetértésre, s a mai nap e nagy kérdésében egy szívü és lelkü cselekvésre.

A horvát-illyr forradalmi párt 1848. előbb a honoratiorokat, városok polgárait, a tanuló ifjuságot, utoljára a köznépet izgatta fel a magyar alkotmány és kormány, az aristocratia és magyar nemzet ellen, veszélyes bujtogatásaival, ámítással és hamis hírek terjesztésével; a mint ezt elérte, felforgatási czéljainak utjában többé semmi akadály nem volt. A tömeg vakon rohant utána s oktalan rombolásában bőszülten követte mindenüvé; pedig részrehajlatlan s teljesen megbízható férfiak hivatalos jelentései igazolják azt, hogy a felelős független magyar miniszterium kineveztetése, mint az egész magyar királyság-

ban: úgy Horvát-Szlavonországban is, minden nemzetiségbeliek közt általános jó hangulatot, örömet költött, s ha kül és idegen érdekek szolgálatában levő egyes nagyravágyók izgatása közbe nem jő, s a magyarok és horvátok között századokig fennállott jó viszony alattomosan, álnok utakon és erkölcstelen eszközökkel meg nem zavartatik, kétségtelen, hogy az 1848-ki márcziusi törvények Magyarország összes népeinek megadták volna az óhajtott békét és jóllétet, nem bomlott volna fel az ország különböző lakosai közt az alkotmányban gyökerező politikai egység és testvéries egyetértés. De a bécsi reactionarius udvari párt által segített és bátorított izgatók nem engedték, hogy a reményén feljül nyert szabadság a nép szívében kibékítő munkáját bevégezze s a szíveket a dolgok uj rendje iránti bízalomban és kormány iránti tiszteletben egyesítse; ezek az üdvös erkölcsi mozgalom csöndes lefolyását megzavarták, az elméket félrevezették, a legromlóbb szenvedélyeket hozták izgalomba, polgárháboru dult országszerte, a szép hon eldaraboltatott, s népe 10 sanyarú éven át nélkülözte az alkotmányos önkormányzat áldását.

Most ismét ily álláspontra helyezkedett egy túlságos democratiai érzelmű horvát kisebbség. Az aristocratiát és magyarságot a hivatalokból már rég kiszorították, jobbadán a népből származott tiszta vérű horvát-illyrekkel töltöttek be minden hivatalt, a főispánságtól le a szolgákig, a magyar nyelvet mint elátkozottat mindenünnen száműzték, a posta-, távirda-, vasut- és pénzügyi magyar hivatalnokokat boszantják és kedvetlenítik; a mi állami kapocs — pénzünken kívül — még fennáll, a mi magyart és horvátot érintkezésre utal, türelmetlenül nézik s megszüntetésére törekesznek; s ha Fiumeért az ellenünk való bőszült izgalom önként meg nem szünik, vagy a kormány nem mérsékeli, maholnap a mi nagylelkü liberalitásunk által létrehozott Horvát-Szlavon-Dalmátországok hármas királysága úgy álland velünk szemben támadólag, mint állott a b. Jellachich Horvátországa 1848—49-ben. . . . Hasonló okoknak hasonló az okozata.

Az *első* időszak képe előrevetett árnyéka *az utolsónak* — a most készülőnek. Lássuk ezt *Szerém-* és *Verőczemegye, Zágráb, Varasd, Fiume* és *Buccari* városok első tisztviselőinek hivatalos jelentéseiből, tekintélyes férfiak magán levél általi értesítéséből, s horvát-illyr izgatók eredeti irataiból, azután vonjuk el belőle a tanuságot a mai idők számára. Való, megtörtént dolog, a mit elbeszélek. . . .

Szerémmegye első alispánja, kir. tanácsos *Zsitvay József*, a ki később azon részek kormánybiztosa volt, márcz. 24. a gr. Batthyány ugyanazon hó 17-kén költ első körlevelére, melyet a pesti 12 pont következtében adott ki, a miniszteriumhoz ezeket irta: „A pesti mozgalom — úgymond — az egész megye népénél rokonszenvet költött, a márcz. 20 és következő napjain tartott megyei gyülésen a községek testületenként, képviselőik által, zászlókkal jelentek meg, gyülés után is a megye felső részéből egymást követték ezen küldöttségek, s mindenek előtt a felségnek és a törvény iránt engedelmességet igérve, mindnyájan a vukovári három pontban látták kifejezve óhajaikat és

abban, hogy Magyarországgal fenálló viszonyuk szorosabbra füződjék; azt pedig, hogy meglazuljon, semmiképen nem óhajtják és nem kérik."

„E pontok: 1. hogy nemzeti nyelvök legyen megvédve, 2. Magyarországgal való politikai viszonyuk tartassék fenn sértetlenül, 3. a pesti 12 pontot a vármegye kk. és rr. pártolják."

„A nép szónokai által a megye gyülésén megjelenvén: óhajait a kk. és rr. üdvözlő felkiáltással fogadták — s a mint a j. könyv szól — első alispán Zsitvay József a kk. és rr. nevében kijelentette, hogy a nép ezen bizalmát nagyra becsülik s kivánságaikat a lehetőségig teljesítni akarják. Ezután a követek ünnepies felkiáltások közt a gyülésből eltávoztak, a kk. és rr. pedig a vukovári népnek a király, haza és nemzetisége, mint szintén az alkotmány és rend iránti ezen szeretetét örök emlékezetül j. könyvbe igtattatni határozták."

„Márcz. 23. ismét roppant számú nép jelent meg a megyei gyülésen — mond a j. könyv — kérését irásba foglalta, szónokává Rogulics Demeter kir. táblai ülnököt választotta, s az alispánnak tisztelete és bizalma jeleül négy szinü kokárdát adott át, a ki ez irásbeli kérésnek követi utasításba felvételét s országgyülési tárgyalását igérte, a mi után a nép ünnepies felkiáltások közt távozott el."

Körülményesebben irt azonban az alispán a miniszterelnökhöz.

„Márcz. 18. több kereskedő érkezett meg Vukóvárra, a kik a pesti mozgalom tanui voltak, s az ott közzétett szabadsági programmot magukkal hozták. A hir azonnal elterjedett s részletei közbeszéd tárgyai lettek. 19. már sok kokárda volt látható, s ha egy véletlenség közbe nem jő, az eszmecsere és mozgalom a pesti programm határai között maradt volna, a mi iránt minden felől nagy rokonszenv tünt ki. A márcz. 20. 21. megyegyüléseken azonban szóba jött *a szlavon nyelvnek Horvát- és Szlavonországban mint egyedüli diplomatikai nyelvnek használása, s ennek vitatása közben a papság a Magyarországtól elszakadást is óhajként megemlítette.* A nép tartott ezen elválási irányzattól, gyülekezni s az ellen tanakodni kezdett. Márcz. 22. pedig a M.-országgal való unio jeleül négy szinü zászlóval *(fehér, zöld, veres és kék)* járta be a várost, kiáltva: *Éljen Ferdinánd! éljenek magyar testvéreink! éljen a szabadság! éljen a reform!*"

„Ekkor történt, hogy az alispán népszerű férfiakat küldvén ki a gyülésből a nép akaratja megtudására: az előbbi három kivánságát előadta, elintéztetését kérve; a mi megigértetvén s a rend és béke követeik által figyelmökbe ajánltatván: az által az iszonyu tömegre nőtt nép: *Éljen a király! éljen a szabadság! éljen az elnök! éljenek a kk. és rr.!* kiáltás közt kezdett oszladozni, s az elnököt hálája jeleül az ablakba kihiván, leírhatlan *éljen* és *zsivio* kiáltással tisztelte meg, éltette a felsőbbséget, három ujját fölemelve esküdt meg, hogy a rendet és békét fentartja. Ezután örömtől eltelve oszlott szét, és semmi egyéb kihágást nem tett, mint hogy a gyülésről haza menő, elválásra izgató egy-két papot szóval boszantotta."

„Márcz. 23. a fennemlítetteken kívül a nemzeti őrseregbe 160-an

írták be magukat, őrjárók rendeltettek ki, estve a város kivilágitatott és fényes fáklyás menet volt, mely a város házától az alispán házáig ment, innen Rogúlics ülnökhöz, azután gr. Eltz Hugóhoz, a vukovári uradalom tulajdonosához, mindenütt szlavon és magyar nyelvű beszédek tartattak s *éljen* és *zsivio* kiáltozással csak 10 órakor ment mindenki haza.“

Az alispáni jelentésben hangsúlyozva van, hogy a községekből mind négy szinü — horvát-magyar — zászlókkal, éneklés közt, százanként jelentek meg nála, éltetve a királyt, a szabadságot és magyar testvéreket, s kijelentették a pesti 12 pont pártolását. Sehol a rend és béke megzavarva nem volt, de fogadták, hogy békében várják el a további reformokat.

Ezen jelentésre a miniszterium márcz. 24. e választ küldötte: „Midőn alispán úr hivatalos levelére sietőleg válaszolunk, azt azon legbensőbb hazafiúi örömmel teszszük, melyet ezen hó 22. történt magasztos hazafiúi nyilatkozatban koronás királyunk iránt kifejezett tántorithatatlan hűsége és hazánkhoz való szeretetteljes testvéri indulata költött fel bennünk azoknak, a kikhez minket ugyanazon rokonérzések századokon keresztül oly édesen csatoltak, és a kiknek kivánságai előttünk mindétig élénk figyelemre találnak. Közölje ön ebbeli örömünket szeretett polgártársainkkal és üdvözölje őket nevünkben a béke, rend és alkotmányos szabadság érdekében“.

April 1-ről már azon jelentést tette az alispán: „hogy Ó- és Új-Vukováron a nemzetőrség száma 207-re megy, két századra van felosztva, a pesti nemzetőrségi esküt önként az ő kezeibe letette, s utalványa folytán az eszéki várból fegyverrel is elláttatott; a többi nagyobb helységekben is, minők: Ruma, Illok, Iregh és Shyd mező városok, a nemzetőrség felállítása munkában van, s mihelyt a jelentések hozzá beérkeznek, ő is pótlólag a magáét megteszi.“

A második rokonszenves jelentést Zágráb város bírája, *Kamauf János* tette. Ez a miniszterelnök márcz. 17-ki körlevelére igy válaszolt: „A mily nagy örömet érzett ő — ugymond — elnöki levele vétele fölött, látván, hogy a drága hon jövő sorsa ily kezekre van bízva, rá súlyos felelősséget tevő tartalmának meggondolása épen akkora szorongást okozott; mert Magyarország koronája alatt levő bármely törvényhatóság elnökének aligha oly nehéz a helyzete, mint Zágráb városáé, hol a több év óta táplált politikai-nemzetiségi egyenetlenség és mindkét pártnak egymás iránti gyülölsége annyira meg lenne gyökerezve. Első kötelességének tartja — ugymond — azokat, a mik e válságos időkben eddig történtek, a miniszterelnöknek tudtára adni.“

„Midőn oda márczius 16-n a bécsi mozgalmak hire eljutott, következő reggel a városban több házszögleten irott felhivások voltak láthatók az iránt, hogy a horvát nemzet már egyszer álmából ébredjen fel, s ezen alkalmas időben szabadságát szerezze meg. Ezekben a szabadságot illető, közönségesen ismert kérelmi pontokon kívül, a megbukott *(cridatarius)* ausztriai kormánytól *való függetlenség* is érintve volt. Ezen felhivásokat a nép a legnagyobb méltatlankodással olvasván,

rögtön szétszakitotta és megsemmisitette elannyira, hogy a jelentést tevő abból még példányt sem kaphatott."

„Történt azonban, hogy ugyan márcz. 16. egy polgári háznál szokott módon tartott tanácsülésben több százra menő embertömeg: nemesek, tudósok, polgárok és más lakosok jelentek meg, s az együtt ülő tanács elébe mehetésöket kivánták. Ez az adott körülmények tekintetéből teljesítetvén, felszólalt közülök nemes Kukuljevich János, szerényen kijelentve, hogy a város polgárai és lakói őt bizták meg a közérzelemnek és közóhajoknak a tanács mint helyi törvényhatóság előtt kifejezésére, melyek szerint *Horvátország ezen fővárosának összes lakói, más tartományok példája nyomán, intézményeiket törvényes uton, Horvátország, Dalmatia és Slavonia tartandó országgyülésén átalakitani s a mostani időviszonyokhoz alkalmazni kivánják, mi végre egy nemzeti nyelven készült s kövcteik által a felség elébe terjesztendő feliratot olvasott fel, annak kinyomatását, az összes törvényhatóságokkal közlését s a követek azonnal megválasztását indítványozván* .... Az olvasó jegyezze meg jól e valóban mérsékelt tartalmú pontozatokat, hogy összehasonlíthassa a bécsi utazás után Zágrábban, márczius 25-én hozottakkal. Ez összehasonlítás egyedül kétségtelenné teszi, hogy a két határozat között valamely rendkivüli hatás, rendkivüli változáson vitte keresztül a horvát-illyr forradalmi párt érzületét.

A tanács nézete az volt, hogy jobb lenne e reformokat, melyeket a felség egyébként is megad, minthogy azok az országgyülésen már tárgyalás alatt vannak, békésen elvárni; de a sokaság harsogó kiáltása és örvendezése közt az lőn határozva, hogy e kérés a kijelölt módon, ha nem egyébért, legalább azon czélból, hogy ne láttassanak semmit sem akarni, maradjon helyén. A tanács az elmék megnyugtatása s roszabb következmények megelőzése végett egybehivta a választott esküdt közönséget, s ennek jelenlétében az előbbi határozás helybenhagyatott."

„A követek megválasztása után ő — úgymond — a tanács nevében fölkérte a polgárokat és lakosokat, hogy miután már czéljok el van érve, igyekezzenek a rendet és közcsendet, — a mit rosz emberek ily alkalmakkor meg szoktak zavarni — a tanácséval egyesítve erejöket fentartani. Ez érdekben folyt hosszas tanácskozások után megegyeztek, hogy a nemzeti őrsereget ideiglenesen felállítják, mire a lakosok szólítassanak fel. Azonnal elkezdődött az aláirás, a nemzetőrség jelvénye megállapitatott. Az e végre azóta állandósított gyülésekbe a megyei közgyülés is követeket küldött, mi örömmel lőn fogadva. A márcz. 16-ki második gyülés alkalmával a jelentést tevő a közönséghez beszédet tartott, felhozván, hogy már most minden egyenetlenséget és gyülölséget feledve, mint egy haza fiai védjék a békét, csendet és közbátorságot. E beszéd a közönségre jó hatást tett, elannyira, hogy még az nap lépések tétettek a pártok kiegyezése és a megengesztelődés érdekében, s ezen nap ünnepélyessége emlékére mind a katonai, mind a polgári hatóság éjjeli zenét tartott."

„A márczius 21-ki tanácsülésben az előbbihez hasonló nagy számu

nép jelenvén meg, a következő inditványok tétettek: 1. Ő felsége kéressék meg, hogy a végvidéket a politikai törvényhatóságba visszakebeleztetni, s — épen maradván még most katonai szervezete — már a következő országgyülésre képviselőinek bebocsáttatását engedélyezni méltóztassék. 2. Tomasco nevü iró, ha egyéb bün nem terheli, mint az, hogy irataiban szabad elveket hirdetett, bocsátassék szabadon, s e két kérés Bécsben levő követeiknek azonnal küldessék meg. Azon indítvány is elfogadtatott, hogy a dalmátországi törvényhatóságoknak adassék tudtára, hogy Horvát-Szlavonországhoz csatoltatásuk kérelmeztetett; végre meghatároztatott, hogy a város országgyülésen levő követe a mostani időviszonyokhoz alkalmazandó uj utasítások dolgozása végett hivassék vissza, a mit ezen országok többi törvényhatóságai is tenni fognak. A jelentésttevő a felséghez tett felirat egy német példányát is tudósításához csatolta."

A ministerelnök e jelentést egyelőre előjegyzésbe vette.

Varasd város tanácsa*) márcz. 24-ről a ministerelnöki első körlevélre a maga részéről szintén rokonszenvesen irt fel, de a tanács ülésében megjelent sokaság már az első gyülést az anarchia terére sodorta. „Márczius 17-én kelt s Bécsből sürgönyileg közölt nádori levélből lelkünk nagy örömujongásával értettük meg, hogy ő cs. kir. fensége, főherczeg nádor és kir. helytartó, Méltóságodat a magyar miniszterium elnökévé nevezni s igy a nemes magyar nemzet és a vele alkotmányosan egybekapcsolt nemes nemzetek köz- és legforróbb óhaját kegyelmesen betölteni méltóztatott. E háromszorosan szerencsés választásban a hazafiak oly szerencsés eseményt üdvözölnek, a mi a magyar szent koronának uj fényt, a hazának és polgárainak boldogságot, és nemcsak függetlenséget, de egyszersmind tisztességet és dicsőséget is adand. A midőn mi e feletti örömünknek mindnyájan együtt és külön is kifejezést adnánk, ez örömünket nem kevés kebli polgár és lakótársaink, sőt hozzájok csatlakozó külső, bizonytalan állapotú emberek is erőszakos cselekvényeikkel megzavarni nem átalták."

„Ezek ugyanis kétségkivül némely zavarosban önhasznokat kereső s a közbékét felzavarni törekvő egyének izgatása következtében, a tanácsülésbe, mely senatorok, községi választott polgárok s néhány békeszerető honoratior — csakis a várost illető ügyekben leendő — tanácskozása végett márcz. 21-kére hivatott egybe, tömegesen bemenvén, a nagy zajban, mit egymást lármával felülmulni törekvők költöttek, saját programmjukat terjesztették elő, kérve: *sajtószabadságot, a censura eltörlését, nemzetőrség felállitását, Dalmatia visszakebelezését, a határőrség régi polgári állásába visszahelyezését, Magyarország alkotmányában részeltetését és nemzetőrséggé alakitását, a császári hadsereg létszáma leszállitását, köz országgyülés hirdetését, melyre a határőrség és Dalmatia is meghivassék. Azonnal nyomdászt hivatván, a gyülés helyszinén meghagyták, hogy bármely iratot a censor engedélye nélkül nyo-*

*) Aláirva: Rizman Ferencz biró, Staudinger János polgármester, Somogyi János kapitány, Ebner László, Tóth József, Plohlin Imre senatorok.

massan ki, mihelyt szerzője nevét aláírja. Ennek teljesítéseül programmjukat nemzeti nyelven tüstént ki is nyomatták s a felsőséghez megerősítés végett Bécsbe felterjesztették."

„De alig tétetett közzé a programm, a tudatlan nép és miveletlen polgárság már magán házakban és az utczán elkezdett gyülésezni, s elhatározták, hogy a városból 1790 óta oda telepedett minden izraelita azonnal üzessék ki. E zajongó s számra 300-at meghaladó sokaság, mely közé idegenek is vegyültek, márcz. 22. a tanácsülésbe vezéreik alatt ismét bemenvén, nem tekintve a helyet és felsőbbséget, az izraeliták azonnali kiűzésének meghatározását erőszakosan kivánta, s a tanácsnak csak nehezen sikerült azon módosítást kieszközölni, hogy e végzés három hónap mulva hajtassék végre, addig is az illetőknek dolgaik s ügyök rendezésére idő engedtetvén. Másnap, márcz. 23. ujból megjelent a sokaság a tanácsülésben, s miután a senatorok és választott polgárok nagy része a botránykerülés és személyök nem veszélyeztetése indokából a gyülésből elmaradt, az előbbi végzés oda lőn változtatva, hogy csak az 1790. előtt megtelepedett izraeliták maradhassanak meg a városban, a többiek, ha nagyobb kereskedők, 3 hó alatt, a kisebbek 8 nap alatt azt elhagyni tartozzanak. Hiában hozta fel a tanács az emberiség és természeti igazság elvét, az európai mivelt népek köz szellemét, a hazai törvényeket és felsőbb rendeleteket — nem azt hallgatták meg itt, a mit az okosság tanácsol, hanem a mit a többség, s így annak erőszakos befolyásával kimondatott, hogy a mely polgár izraelitának szállást ad, polgári jogát veszíti el s házbére a szegények intézetének foglaltatik le. Nem hallgatott a tömeg az igazság szavára, nem a méltányosságra, nem tartotta vissza a törvény, a tanács tekintélye s a fejedelmi méltóság — kimondatott az izraeliták általános üldözése: *a Drávába kell vetni őket* — kiáltá egyik, a másik pedig, hogy *a szállást adó polgároknak házát kell lerombolni!* E féktelenkedő nyers tömegnek a tanács nem tudott ellentállani s így a törvénytelen és embertelen határozások kihirdetéséhez szenvedőleges beleegyezését kellett adni . . . Minthogy ezen anarchicus állapotban a a tanácstagok személye, a hivatal tekintete s az által a közbéke és rend van veszélyeztetve, gyors orvoslást s a féktelen nép megzabolázását annál sietőbben kérte a tanács, mert ha — úgymond — e forradalmi szellem a közeli falvakra kiterjed, könnyen felidézheti a parasztság fellázadását, a mi a belső veszélyt állandósítja s a törvényes rend visszaállítását szerfelett megnehezíti. Kezdetén kell meggátolni a törvény és kormány tekintélye aláásatását, mert a késedelem alig képzelhető veszélyt rejt magában. . . .“ Később a féktelenség azon fokra hágott, hogy a nép a tanácsot, a magyar miniszterium elismeréséért erőszakosan letette hivatalából, minek következtében a kormány a nádor kir. helytartó rendeletéből a város és megye területére országos biztost küldött ki, teljes jogot adván annak a rend és törvényes hatóság tekintélye visszaállitására a jónak vélt eszközöket használni.

Ez volt Horvát- és Szlavonország három tekintélyes törvényhatóságában a bécsi és budapesti márcziusi mozgalom első hatása.

b) *A bécsi küldöttség Zágrábba visszaérkezésének hatása ez országrészre.*

Alig telt el azonban a zágrábi küldöttség Bécsbe menetele óta egy hét, a horvát fővárosban a közérzület és közhangulat, a horvát politika iránya, modora és eszközei egészen megváltoztak. Hiven adja elő ezt a város birája mint szemtanu márcz. 26. a ministerelnökhöz irt hivatalos levelében, s mint pártok felett álló, elfogulatlanul itéli meg az ott lefolyt dolgokat.

„Az a nyugtalankodó szellem — ugymond — mely minden tartományba behatolt, mérgét itt is mutatja. A mint utolsó jelentésemben irtam, azt remélém, hogy az úgynevezett nemzetőrség szervezésével s néhány szerény kérelmi ponttal minden bevégződött. Azonban Gaj Lajos nyomdásznak és a horvát nemzeti ujság szerkesztőjének Bécsből hazajövetele óta a dolgok ábrázata — a mekkora távolság az ég és föld között van — annyira megváltozott. Már többé nem az eléhbi polgári házban, de az ugynevezett ***Dvorana*** nemzeti épületben folynak a gyülések. A napokban nemcsak a város, de a szomszéd városok és helységek lakói is ily gyülést tartottak, hol Gaj és követői által már nem kérések *(petitio)*, de kivánatok *(postulatum)* állapíttattak meg az egész tanuló ifjuság jelenlétében, melyet ő részére tudott hajtani. Ezen pontok a gyülésben felolvastatván, köztetszéssel elfogadtattak*), minek

---

*) ***A nemzet kivánatai:*** (Die Forderungen der Nation) Ez czime a Gaj-féle 30 pontból álló néphatározatnak, a mit Dalmatia, Croatia, Slavonia egyesült országok nevében mindhárom országból szabadon egybegyült honpolgárok márcz. 25. hoztak s Bécsbe vitelére nemzeti küldöttséget választottak. A bevezetésben a három ország szabad és önkénytes egyesülését mondják ki. hüséget fogadnak az osztrák uralkodó-háznak, melynek uralkodói joga a Pragmatica Sanction alapul, fenntartani igérik az osztrák monarchia és magyar királyság épségét s azon jogokat, melyeket az osztr. császári állam márczius 12. 13. 14. kivivott, s kivánják királyuk igazságától a következőket: „1. Az általuk a 3 egyesült királyságban bánul választott b. Jellachich József megerősitését, a határőrség alája rendelését, országgyülés-egybehivási joggal felruháztatását. 2. Országgyülésöknek legtovább május 1-ig egybehivatását. 3. Dalmatia, Croatia, Slavonia, a határőrezredek vidéke, a magyar megyékhez és osztrák tartományokhoz csatolt horvát részek Croatiába visszakeblezését. 4. Nemzeti függetlenséget. 5. Független miniszteriumot. 6. A nemzeti nyelvnek diplomatikaivá tételét. 7. Zágrábban egyetem állitását. 8. A szabad nemzeti szellem alapján politikai és szellemi kifejlődésöket. 9. Lelkiismereti, oktatási és szólásszabadságot. 10. Évenkinti országgyülést Zágrábban, Eszéken, Zárában és Fiumében felváltva. 11. Népképviseletet a jogegyenlőség alapján. 12. Törvény előtti egyenlőséget. 13. Közteherviselést. 14. Urbériség megszüntetését. 15. Nemzeti bank állitását. 16. A nemzeti pénztárnak a magyarok által visszaadatását. 17. Nemzeti őrsereget, melynek főkapitányát az országgyülés válaszsza. 18. A nemzeti hadsapatoknak béke idejében az országban maradását, a tisztségekre honfiak kineveztetését, nemzeti nyelven való hadvezényletet, az Olaszországban levő ezredek haza bocsátását. 19. A nemzeti katonaságnak az alkotmányra megesketését. 20. A politikai foglyok s név szerint Tomasco Miklós horvát iró szabadon bocsátatását. 21. Társulati, gyülekezési és kérvé-

következtében mind innen, mind az ország többi törvényhatóságaiból ma egy, több százra menő bizottság indult el Bécsbe, melynek költségére a kellő pénzt Gaj nem minden terrorismus nélkül a zágrábi káptalantól, az izraeliták közönségétől és más magánosoktól csikarta ki azon édes reményben és a felőli teljes bizonyossággal, hogy e küldöttség gyámolítatva, azon sok ezer szláv által, kik őt Bécsben várják, kivánatainak ő Felsége általi elfogadását rögtön ki fogja nyerni. E kivánatok az éjjel mind nemzeti, mind német nyelven kinyomattak, a minek egy német példányát jelentéséhez csatolta.*) Egyébiránt — így zárta be jelentését — a főhadivezérrel egyetértve minden lehetőt megtesz a végre, hogy a városban a rendet fenntartsa; még eddig a nyugalom és közcsend meg nem zavartatott. Meddig tart? a Mindenható tudja . . . .“

Utóirat: E perczben jelent meg a Gaj-féle *Nemzeti Ujság*, egy példányát szintén mellékelte.**)“

A zágrábi bíró által említett s fennebb közölt nemzeti kivánalmak postai uton a budapesti közbátorsági bizottságnak is megküldetvén: ez, mint hatáskörét túlhaladó ügyet, szükséges intézkedés végett a ministerelnöknek azonnal bejelentette, azon megjegyzést téve rá, hogy az, mint egyenesen az ország egysége ellen intézett törekvés, a legnagyobb figyelmü és hathatós intézkedést tesz kivánatossá. A miniszterelnök erélyesen is lépett fel, s hogy a baj mindjárt nem orvosoltatott, oka nem ő, de azon udvari titkos hatalom volt, mely, hogy Ausztria gyöngeségét bár egy időre eltakarhassa, Magyarország érdekét, s ezzel a magyar nemzet rokonszenvét föláldozta, s a szlávokban mind magának, mind nekünk egy kibékíthetlen és ki nem elégíthető ellenséget teremtett.

Szerémmegyében is nem sokára kisérletet tett az illyr párt forradalmi czélja elérésére; de Zsitvay alispán eszélyes bátorsága e megyét a törvényesség terén s Magyarország iránti testvéries vonzalmában most is megtartotta. Hív képét adja ő az ott történteknek a miniszterelnökhöz ápr. 5-én tett hivatalos jelentésében, mit mint tanúságost és ama kort jellemzőt egész kiterjedésében közlök.

„April 2. estve — úgymond — ismét mindenfelől, különösen pedig a megye felső részéből a nép zászlókkal nagy számban jelent meg Vukováron. Oka iránt kérdezősködvén: megtudta, hogy némely izgatók, kik a magyarok iránti testvéri szeretetnek és hozzájok ragaszkodásnak csökkentésére, s a zöld szinnek, melyet a megye felső része a

nyezési jogszabadságot. 22. A vámoknak az osztrák, szláv és olasz tartományok közt megszüntetését. 23. Tengeri só szabad behozását. 24. A határőrvidéki robot megszüntetését. 25. A határőrségi jövedelemnek a bécsi udvari haditanács felügyelete alól kivételét és a horvát ministeriumra bizását. 26. A határőröknek a polgárokkal egyenjogúvá tételét. 27. A határőrségi városok ujra szervezését a jogegyenlőség alapján. 28. a „vármegye“ névnek a régi „zupán“ névvel fölcseréltetését. 29. Hivatalokra csak a 3 királyságbeli hazaiak kineveztetését. 30. A papi nőtlenség megszüntetését s a nemzeti nyelvnek az egyházba bevitetését.“

*) Feljebb csillag alatt közöltem. **) Hátrább lesz szó róla.

Magyarországgal való egyesség jeléül negyedik színnek vett föl, a zászlókból erőszakosan kiszaggatására kivánják rábírni a népet, e czélból gyüjtötték azt össze. Arról is értesült, hogy a Csalma nevű hegyen levő zászlóra valóban erőszakosan kezet tettek, s a rumai kerületből számosan jelentek meg fegyveresen; hogy tehát a nép között az összeütközés kikerültessék, esteli 7 órakor a kk-kat és rr-ket értekezletre hívta össze, melyben mindazon tárgyakra nézve, melyek azon elő fognak fordulni, jelesen a pesti 12 pontra, mind a rend fentartász eszközeire nézve tanácskozást tartott, a közudvaron kitéve levő zászlót azon okból, hogy kihágásra okot ne adjon, éjszakára bevétette. Az éj kihágás nélkül szerencsésen telt el, ámbár az utczákon csoportonkint járókelő nép azon dalt, *melyben valamennyi illyr-szerb nyelvü nemzet, melyek Magyarországon a Bánátban, Erdélyben, Horvátországban. Dalmatiában* és *Szlavoniában laknak, egy nemzetté alakulásra hivattak fel*, széltében énekelte, s a szomszéd községekből is a vukováriak által sok nép hivatott meg."

„April 3-án, mikor a jelentő alispán az izgatók szándékait már jól ismerte, a mik abban állottak, hogy a zágrábi 30 pontot pártolják, a magyarok iránti ragaszkodást a megye ezen részében gyöngítsék, azon zászlókból, melyeken a zöld, mint negyedik szin meglenne, azt lehuzzák, diplomatikai nyelvvé a nemzetit tegyék, a tisztséget, ha valamelyik ellenkezik, letegyék, sat. sőt azon hir is terjesztetett, hogy őt és még hármat, mint az illyr nemzetiség elnyomására irányzott magyar propaganda főfő előmozditóját, véres halállal végezzék ki — a gyülés előtt ezen ligához tartozó községek 17 háromszinü zászlóval *(fehér, kék, veres)*, az alispán lakánál megjelentek, s vezetőjük beszédet tartván hozzá, miután ő rá válaszolt, s válaszában intette őket, hogy a szabad néphez illő rendet tartsák meg s minden kihágástól óvakodjanak, az elébb említett hymnus éneklése után a megye udvarára mentek, a hol eközben 27 község négyszinü zászlóval és sokkal nagyobb számban szintén megjelent."

„Tiz órakor ünnepélyes fölkiáltások közt a honoratiorok és a nép közül sokak jelenlétében, és pedig, minthogy a nép azzal ámitatott, hogy az alispán a szerémségi nyelv iránt ellenszenvvel viseltetik, és az izgatók zavarba hozása végett, meg, hogy a nép is megértse, a gyülést illyr nyelven megnyitotta, a mi minden osztályra s a sok ezerekre menő nagy közönségre hatással volt, s hogy különböző indítványokkal a gyülés az időt ne töltse, mindenek előtt a miniszterelnök által kiküldött, s az adózó népnek kedvező három törvényt vétette tárgyalás alá, bizottságokat nevezett ki, melyek azokat kihirdessék, s a rá áhitattal várakozó népet azoknak tudtúladása által megnyugtassák. Alig kezdődött el a kihirdetés, történt, hogy az egész tömeg mintegy páni félelemtől illetve, egy percz alatt mindenfelé szétszaladt. *)

*) Erre okot az adott, hogy a papság tudta, hogy az alispán nem akar neki tért engedni a törvények kihirdetésénél, s egy gör. n. e. pap mégis ki levén nevezve, feladatától megdöbbent, s hogy menekülhessen, azért kiáltotta el magát: évo katane = itt vannak a huszárok!

A mint azt az alispán az ablakból észrevette, nemzetőri dobszóval a népet ismét egybegyüjtette, mely látván, hogy szétszaladásra semmi ok nem volt, csendesen összegyült, s egy szivvel és szájjal kérte, hogy neki a törvény kihirdetésére és megmagyarázására Rogulics Demeter, táblai ülnök neveztessék ki, a mi meg is történt."

„Tovább folyván a tárgyalás, midőn az uj rendszer a pesti 12 ponttal együtt — kivétetvén a katonaságnak az alkotmányra való fölesketéséről szóló 11-dik, a mi a közelebbi országgyülésre halasztatott — valamint Horvátországnak Magyarországgal és a magyar koronával való felbonthatlan egybeköttetése is egyértelemmel határozatba ment, s az alispán a gyülést immár bezárni akarta: a több ezernyi nép a hallott törvények és szabadságok felett áradozó örömben tört ki, s végződni nem akaró *zsivio*-t kiáltva a királynak és közös hazának, s négy ujját a négy szin jeléül felemelvén, a tegnap félretett négyszinü megyei zászlót egy szivvel és lélekkel előkérte és előhozását sürgette, a mit az alispán, — midőn látta, hogy lelkeik e kérésben egyesülve vannak — teljesítni szivesen kész levén, az ülést feloszlatta, lement a nép közé, s a kivánt zászlót átadatta, melyet az rendkívüli örömmel fogadott és az egyesülés s ugyanazon közérzelem jeléül mind a 44 zászló előtt meg-meghajtva körülhordozott."

„Ezeknek minden zavar nélkül végeztével a jelenvoltak tömege, valamennyi zászló lobogása mellett, Rogulics Demeter szónoka által, a kinek, mint a nép bizalmát bíró férfiunak bölcs gondoskodása már másodizben tartotta fenn a rendet, az alispán előtt háláját a király, országgyülés és miniszterium iránt kifejezte, s ennek jeléül, valamint öröme és a felsőbbség iránti tisztelete bizonyságára az alispán kezét és vállát csókolta, s ezután örvendezve — az izgatók teljes megszégyenülésével — zászlóira a negyedik, vagyis a magyar szint is feltéve, békében honába távozott."

„Ezeket — ugymond — a miniszterium rendelete teljesítéséül azon hozzáadással jelenti az alispán, hogy a horvát törekvések érintett nyilatkozatain kívül most ismét egy ujdonat uj eszme merült fel: *egy Délszláv országnak Szerbország és Bosznia belefoglalásával — de a magyar korona alatt — felállítása*, mely szintén gyökeret látszik verni az ottani körökben, a mi által a tartomány mintegy három politikai irányra szakad. Ezt a jelentő alispán látván, hogy az izgatásokra tér ne nyiljék, a felség azon legfelsőbb elhatározását, melylyel a magyar miniszteriumot egész kiterjedésében királyi helyeslésével szentesítette, a mi által a nemzet akaratának immár teljesen elégtétetett, azt a mellékelt s a törvénykihirdető bizottságnak megküldött rendelet indokául véve, meghagyta, hogy az idegen zászlókat és jeleket tegyék félre."

„A mi károk egyes birtokosok vagyonában és jogaiban az alsó járásban eddig történtek, miután a béke fentartása fölött őrködő bizottságok immár a munkát megkezdették, s a károk kinyomozása, a törvényes rendnek helyreállítása s az eredményről jelentéstétel azoknak meghagyatott: ezek erélyéről s a nép még sehol meg nem rontott szellemétől reméli nemcsak az eddigi kihágások orvoslását, de min-

den további erőszakoskodásnak és törvényszegésnek teljes megszüntetését.“

A derék alispánnak még egyszer sikerült a folytonos izgatás miatt forrongó népkedélyt az önmérséklet határai közt megtartani. Egy következő alkalommal ismét közgyülést tartván: felolvastattak a pozsonyi országgyülésen hozott reformtörvények és elfogadtattak. Ugyanekkor felolvastatott b. Jellachich ujonnan választott bán levele, melyben a megyét a magyar királyi miniszterium (szerinte *pesti* miniszterium) rendeleteinek engedelmeskedéstől eltiltja. A közgyülés feliratot határozott a felséghez, melyben kérjék: a bánnak engedelmeskedjenek-e vagy a magyar miniszteriumnak?... De megye békéje sem tartott azonban soká. A május 30-ki gyülésben az illyr érzelmü Dubravay János izgatásai következtében a nép felzaklatott szenvedélye minden gátat elszakított, a gyülésben lázas viták és erős harcz után az illyr párt felülkerekedett, lelkes alispánját és aljegyzőjét számüzte, s erre a népfelkelést azonnal — a kapcsolt részekben legelébb — szervezte. Zsitvaynak menekülnie kellett. A magyar kormány elébb b. Hrabovszky János pétervaradi főhadiparancsnok és kir. biztos mellé segédbiztossá, azután önálló kormánybiztossá nevezte ki a déli vidékekre. Ő még egyszer elment megyéjébe aug. 24-én, s a mint a belügyminiszterhez irt jelentésében mondja: „néhány napi ott mulatása után a legnagyobb örömére, világosan mutatkozott minden felől a törvényes rend és Magyarország iránti rokonszenv; mert — úgymond — nemcsak a két hü kerületből, de a másik kettőből is több magánegyéneken kívül küldöttségek is jelentek meg nála, s a törvény és Magyarország iránti ragaszkodásukat kijelentve, kérték, hogy a lázadóktól mentse meg őket. Engedett kérésöknek, s látván az erő hiányát azon esetre, ha a szerbek a bán hiveivel egyesülnek, azonnal a lehető erőről gondoskodott, Pétervaradról fegyvert és lőszert hozatott, s legalább 1000-ből álló nemzetőrséget akart állitni, felszerelni és kiképeztetni, két táborba osztván főleg a rá hallgató róm. katholikusokat; némely helységekben, hol intézkedhetett, a gyanús birót letéve, hü egyénnel pótolta, Ó-Vukovárott tisztválasztást rendelt, a szerémiekhez felhivást intézett és nyomatott ki sat. Ezt azonban a bánnal tartók és szerb vajdaság párthivei észrevevén, és a szerémieknek személyéhez ragaszkodása miatt az ő befolyását rájok nézve veszélyessé válhatónak látván: hogy lejövetele erkölcsi hatását meghiúsítsák, azonnal fegyvert ragadtak s míg a szerbek Shydnél csoportozni kezdettek s a továrniki járást guerillákkal elárasztották, addig Neustädter tábornok a felség által letett bán nevében a bródi határvidéki katonaságot sietve Vukovárra küldötte s azt vérontás nélkül elfoglalta.... Igy neki onnan ismét távozni kellett..... Vérző szivvel látja magát már most — igy végzi levelét — legszebb reményeitől hosszabb időre megfosztatva, s nem marad egyéb hátra, mint elvárni, míg győző fegyvereink által a szerbek és a bán hivei szétűzve lesznek, a mikor a népet, mely az iga alóli felszabadítását óhajtva várja, könnyű lesz a törvényes utra visszatéríteni...“

c) *A báró Jellachich megválasztatása utáni anarchiai állapotok.*

A mint b. Jellachichot a zágrábi forradalmi népgyülés báni méltóságra emelte, nem volt szükség többé megyei izgatókra s a megyei pártok egymás ellen ingerlésére: ő egyedül átvette a forradalom minden jogát, végbevitte annak minden kötelességét. Megrázólag festi ez állapotot Josipovich Antal, a turapolyai gróf és a horvát-magyar párt feje, április 27-én Kurilloveczen kelt s egy befolyásos pesti barátjához intézett levelében.

„A bán — úgymond — még be sem igtattatott, esküt sem tett, megérkezése után azonnal az illyr párt fejeként lépett fel. Az első alispánhoz írt levelében lázadóknak nevezi azokat, kik törvénytelen báni parancsainak nem engedelmeskednek, statariumot hirdet azok ellen, kik az illyr párt ellen szólni merészelnek. Ez a horvát-magyar párt fejére szól. Mindig Gaj társaságában van, az ő tanácsait követi, s önhatásköréről különös dolgokat beszél. Teljhatalommal bír — úgymond — Magyarország nádorát el nem ismeri kir. helytartónak, alatta nem áll, de mellette. Neki akart a nádor és magyar miniszterium több kir. leiratot és parancsokat átadni, hogy vigye le Horvátországba, de nem fogadta el. Hívták Pozsonyba, s nem ment el. O magyar miniszteriumot nem ismer, annak rendeletei felett Gaj határoz, a ki lapjában nyiltan írja, hogy a miniszteri rendeletek *ad Acta* tétetnek, továbbat pedig felbontatlanúl küldetnek vissza. Legújabban az illyr hirlapban azon felhivást tette közzé, hogy semmiféle hatóság parancsot — az övéin kívül — senkitől el ne fogadjon. Az illyr apostolok a bán tudtával s beleegyezésével faluról falura járnak, a népet a horvát-magyar pártiak és magyarok ellen izgatják. Zágrábban minden botrány a bán tudtával történik. A felfegyverzett tanuló ifjúságot és proletáriusokat ő hatalmazta fel, hogy a mit akarnak, proclamálják, meg fog történni. Igy fogják proclamálni a horvát tartományi gyülésen a zágrábi főispánt. Horvátország törvényes szinei a vörös és fehér, s a bán az illyr zászlókat nagy pompával, lázasztó beszéd közt tüzette fel a báni házra és katonai laktanyára. Az ő parancsára a körösi határőrezredből négy század határőrség érkezett Zágrábba, az ágyuk megszaporíttattak. Ez mind előkészület a következő tartományi gyülésre, melyben, ha a Magyarországtól elválás ellenzésre talál, szuronynyal fog végrehajtatni. Horvátország békéje, nyugalma, a horvát-magyar párt személy- és vagyonbátorsága, mely annyit tűrt és szenvedett, kivánja, hogy a bán hatalma alkotmányos korlátok közé szorítassék.... Ez az egyetlen mód a törvényes rend visszaállítására és annyi békés polgár életének, kik tovább is a magyarral egy test és lélek kivánnak maradni, a bán őrjöngő hatalmaskodásától megóvására; ellenkező esetben áldozatúl esnek azon polgárok, kik vele híven küzdöttek a szabadságért és függetlenségért.... A nép legnagyobb része — bujtogatás és csábítás daczára — még ma is a horvát-magyar párttal tart. A tartományi gyülés előtt tehát Jellachichot hivatalából el kell mozdítni, azon túl késő lesz;

mert abból e párt vagy ki lesz zárva, vagy ha megjelenik, szuronynyal fog eltávolítatni, minden esetben: *rólunk* [és Horvátország sorsa felett] *nélkülünk fognak határozni.* Gyors segély kell tehát. Az első alispán már félelemből félig megadta magát a bánnak; ha késik az orvoslás, a többi tisztviselők is kénytelenek lesznek azt tenni."

Egy hónappal később, május 27. Csáktornyáról írt levelében Josipovits már mint a katonai karhatalom elől menekült, a dolgok régi egész rendének megszünéséről s teljes anarchiai állapotokról tesz hasonló tudósítást.

„Csáktornyán — úgymond — Horvátországból érkezettektől értesült arról, hogy Zágrábban és Horvátország más részeiben a féktelenség legfelsőbb fokra hágott, a köznép hadi lábra állítatott, a határőrvidéki katonaság egészen fel van izgatva, a bán egyes falvaknak adott diplomákban őket a robot alól felszabadította, az Olaszországba rendelt slavoniai határőrségi katonaságot visszatartóztatta, egy része Turopolyába rendeltetett a nemesség lefegyverzésére. Május 23. indult küldöttség Zágrábból Innsbruckba a felséghez, tagjai: Schrott kanonok, gr. Sarmage Ottó, Horberou [franczia], Rastich ezredes, ki Olaszországba volt rendelve, Ochich Péter, Bedekovich, zágrábi főjegyző, Jakchin András, Hatz Pál zágrábi kereskedő. Az utakat mindenfelé őrök állották el, s ámbár a bán parancsot adott ki, hogy Varasdnál a Dráva hidját leszedjék, a polgárok még eddig nem teljesítették."

Josipovits, gr. Jankovich János, gr. Draskovich Sándor, Szalopek Lajos és a horvát aristocratia több magyar érzelmű tagjai képezték azon horvát-magyar pártot, mely a Magyarországgal való politikai kapcsot mindenképen fentartani kivánta, s az elszakadásra irányult illyr törekvéseknek erős ellenzője volt; Gajt, Kukuljevichot és követőiket a megyei és tiszti gyüléseken sokszor keményen ostromolták, leszavazták s tulzó terveikért gúny tárgyává tették; e pártharcz annyira ment, hogy a horvát-magyar és illyr párt között 1842—43-n véres összeütközés is volt. Kukuljevichot ez azon repressaliára bírta, hogy egy megyei gyülésen, midőn ellenfelök kis számban volt jelen, bizonyos kérelemlevél ügyében a magyar országgyülés illetőségét kétségbe vonta, s meghatároztatta, hogy ha a pozsonyi országgyülés a nyelvügyben valami olyat határoz, a mi nekik nem tetszik, hívják vissza követüket.

E küzdelemben főtényező Josipovich Antal volt, s főereje azon 30 községben állott, melynek magyar nemessége Magyarország rendíthetlen hívének bizonyította be magát a jó és rosz szerencse napjaiban egyiránt. Ennek grófja volt ő, bár Zágrábmegye hatósága alá akarta kényszerítni politikai érzületben is. De e kerület most sem ismerte el a bán hatóságát s törvénytelen rendeleteinek nem engedelmeskedett; mert tudta, hogy megválasztása s megerősítetése az alkotmányt sértette, beigtatásán nem volt jelen öt főispán s a zágrábi és diákovári püspök, azért az egyházi szertartást az arra illetéktelen ideiglenes belgrádi püspök, Schrott végezte. Május 25-n éjjel tehát b.

Jellachich Turmező lakosságát katonasággal és ágyukkal megrohantatta, a nemzetőröket lefegyvereztette, Josipovich lakát földulatta, drágaságait Zágrábba vitette, s győzelem jelül és visszatorlás végett a kerület házára az illyr zászlót feltüzette.

Ekkor menekült ő Csáktornyára, s ott sem a maga, de Magyarország közügyében írta már ismertetett levelét.

Mily ritka honszeretet és alkotmányhűség ez! Ily önmegtagadással, életet és vagyont feláldozva küzdeni két nemzet sok százados viszonya fentartásáért, akkor is, mikor már minden ellenök látszik lenni, s végre egy erőszakos és illegitim kisebbségnek többséggé növekedése által legvőzetni! Bár elszomorító a jog és igazság barátaira nézve, de igaz római és ó-görög jellemnagyság! Mikor Horvátországnak Magyarországtól elszakítása alkotmányellenes módon kimondatott, illett a horvát-magyar pártra, a mi hív szövetségeseinkre is, a mit a költő mond:

Szerte nézett s nem lelé honját a hazában.

Verőcze megye közhangulatáról Zsitvay József segéd kir. biztos, Eötvös József kir. ügyigazgató és Fésüs György kir. ügyész bizottsági tagtársaival május 28. tettek a belügyi miniszterhez hivatalos jelentést, melyben tényként hozatik fel: „hogy pétervaradi főhadiparancsnok b. Hrabovszky János kir. biztost Eszéken a lakosság fáklyás zenével tisztelte meg; azon rendeletét illetőleg pedig, hogy a bán által hirdetett tartományi gyülésre való követküldést tartsák függőben, a bizottság odaérkezése napján reggel az ottani r. kathol. lakosság a városi tanácsülésben tömegesen megjelenvén: kieszközölte, hogy a követküldés elmaradt. A biztosok a nép nyilatkozatából azt vették észre — mondja a jelentés — hogy az eszékvárosi és verőczemegyei többség a Magyarországtól elkülönzésre czélzó mozgalmakat nem pártolja, nemzetisége épségben tartását azonban erélyesen követeli.“

Hogy ez így volt, kitünik a pozsegamegyei bizottság aug. 2., 3., 4., 5. napjain tartott ülése azon két kiáltványából, melyek egyikét Verőczemegyéhez, másikát a megyei néphez intézte. Az utolsóban így szólnak: „Hallottuk verőczei s más testvéreinktől, hogy árulóink: Jankovics főispán, Szalopek, Pejacsevics, Prandau, Talián és Jurkovics titeket alattomosan arra birtak, hogy bánotoktól és tőlünk, örökös testvéreitektől elszakadjatok, s magatokat a minket kiirtani törekvő magyaroknak vetettétek alá. Tudjuk, hogy ti ezt nem iránt unk való gyülöletből, sem nem a bán iránti bizalmatlanságból tettétek, mert mi veletek mindig szeretetben és egyességben éltünk, jóban-roszban osztozva, s bánunk legelső a mi valaha létezett nagy bánaink között, a ki közülünk való, és első azért is, mert sérelmeinket ismeri, s nemzetünk jogait ellenségével szemben védi. Tizenegy határőrezred, öt vármegye, husz város ismeri el fennhatóságát s kész vele együtt háborut viselni. Miért lenne ő csak egyedül előttetek nem igaz ember? Egész Slavonia, Croatia, s szövetségeseink, a szerbek vallásra való tekintet nélkül, hozzá folyamodnak, hogy őket magyar ellenségeik

ellen védje, ő császárjához és királyjához hív, s épen azért, mive. a császárért s királyért és érettünk fogott fegyvert, kövessük mindnyájan, hogy mihamarább megszabaduljunk.“

„Testvérek! titeket megcsaltak. Az álnok Hrabovszky hozzánk is elküldötte iratát, azt hivén, hogy elszakaszt bánunktól, de mi tudjuk, hogy Karlovitzot ő gyujtotta fel, hogy a nemzeti pénztárt erőszakosan el akarta venni; mi nem engedelmeskedtünk neki, de más testvéreink példáját követve, irását elszakítottuk, megégettük, őt bitófára ítéltük. Titeket előbb megnevezett ellenségeink a magyar miniszterium alatt hagytak. Kérdjük: ki szabadabb, ti-e, vagy mi? Egyedül Verőczemegye pártolt el a bántól, mi a többiek mind engedelmeskedünk neki. Azt hiszitek: tennők, ha ellenségünk lenne? Hallgassatok meg hát testvérek! Mi igazat mondunk. Tagadjátok meg Hrabovszkyt, Jankovicsot stb., a kiket elől megneveztünk. Ők titeket nem vezetnek jóra, hűtelenek nemzetükhöz, eladták azt a magyaroknak s titeket el akarnak pusztítni. Mutassátok ki nekik az utat a Dráván túl! Menjenek azokhoz, kiknek titeket elárulni akarnak. Csatlakozzatok hozzánk, mi készek vagyunk titeket mindig segíteni. Tegyétek, míg rá idő van, nehogy a bánt és a slavon-horvát nemzetet magatok ellen fölingereljétek; mert mi nem tűrjük, hogy hazánk bármely darabkája attól elszakítassék. Ha gyöngék vagytok, izenjétek meg nekünk, mi segítünk, s a mit mi nem tehetünk meg, megteszi a bán és haza.“

A megyéhez intézett kiáltványból fontos — mint hízelkedési curiosum — a bánra vonatkozó rész, s az ellenünk való invectivák, mint erkölcsi megromlottság müve.

„Árulóink — így szólnak — a ti nevetek alatt bánunkat a világ előtt befeketétni igyekeznek; azt mondják, hogy ő a szabadságot elnyomja, azért nem engedelmeskednek neki. Ime! meg akarják gyalázni azt a bánt, a ki száz év óta egyedül kész életét és javait nemzeteért feláldozni; a ki a nemzettel nőtt nagyra, a ki minden emberi jogot közössé kíván tenni s a rút ellenségtől megóvni; a kit nemcsak a szláv, de — a mint a legujabb bécsi események mutatják — a német nemzet is e kor legnagyobb férfiának tart. E rút gonosz akaróink ezzel sem elégedtek meg, el akarnak szakítni más szláv testvéreinktől is. Szájjal a Slavonia-Horvátországgal való municipalis egybeköttetést hangoztatják, de szívben egyesítni akarnak Magyarországgal, mely nemzetünket ki akarja írtani. Testvérek! Ez egyesülés nem lehetett a ti akaratotok, csak megcsaltak, megvakítottak titeket. De mi kiszabadítunk kezeikből. Azonban kell, hogy ti se nézzétek összetett kézzel, míg becsületünket taposssák. Álljatok vissza bánunk hűségére. Ha testvéri szeretetetek s hazafiúi buzgalmatok nem lesz elég szilárd, kényszerítve vagyunk előttetek kijelenteni, hogy mi azon barátságos viszonyt, melyben Verőczevármegyével voltunk, addig, míg a bán és magunk erejével a régi rendet vissza nem állítjuk, meg fogjuk szakítni, és a megye törvényhatóságát, míg azzal Jankovics és Szallopek ellenségesen visszaél, a lázadás fészkének tekintjük.“

„Titeket pedig, kedves testvérek! kérünk, hogy ha nem vagytok képesek magatokat kiszabadítni, jőjjetek át a mi törvényhatóságunk alá, mi szívesen fogadunk s veletek jót-roszat megosztunk. De nem jő arra a dolog, csak kövessétek derék pénztárnokotok, Jankovics József példáját, sajátítsátok el elveit, legyetek erősek és határozottak, s nem lesz hatalom, mely nektek ellenállhasson.“

Hogy az olvasó egészen megtelve lássa a kelyhet, melybe a horvát-illyr párt tulzói ellenünk való mérgöket saját gyalázatukra kiöntötték, közlöm lényegét azon kiáltványnak, melyet „*Dráván inneni horvátok*“ aláírással a muraköziek tőlünk elidegenítése végett kiadtak.

„Ti horvátok vagytok — így kezdődik az — anyátok Horvátország, ereitekben horvát vér buzog, horvát nyelven beszéltek, soha sem szégyeltétek ezt. Polgártársaink! egykor Horvátország tagjai is voltatok, a kedves Muraköz földe Varasdmegyéhez tartozott, velünk egy törvényetek volt. Most Zalamegyéhez tartoztok.*) Ennek oka, hazájának hűtelen fia, a horvát gróf, Zrinyi, Muraköz egykori földesura és zalamegyei főispán. Ő szakított el benneteket Horvátországtól, ő adott el a magyaroknak, mint Jézust hóhérainak Judás. Oseitek elvesztették szabadalmaikat, többször kívántak velünk egyesülni, de gátolták földesuraik. Igazságot Csáktornyán és Egerszegen kellett keresnetek, magyaroknál, kik a horvátok legnagyobb ellenségei. Muraköziek! Az idők megváltoztak. Nem vagytok többé uratok jobbágyai. A nemesek kiváltsága s a jobbágyok szolgasága megszünt. Ma mindnyájan szabadok vagyunk, Isten és törvény előtt egyenlők. Szolgálatra senki sem szorítható. . . . Polgártársak! Pozsonyban a magyarok törvényt hoztak, hogy csak az viselhet hivatalt, a ki tud magyarul. E szerint a ti gyermeketek nem viselhet. E törvényt ránk Dráván tuliakra is akarták felerőszakolni, de mi megvetettük azt s a mi anyanyelvünket hoztuk be. A nép horvátul beszél, végez és ír, megyei gyülésekre jár és ott is úgy beszél. Ha látnátok, örülnétek rajta. Nálunk minden hivatalt csak horvát viselhet. Előljáróink horvátok, kik titeket szeretnek s mint véreiknek javatokat kivánják. Muraközi polgárok! Nálunk mindenki víg és jókedvű, mert látjuk jobb jövőnket, törvényeink által bezártuk hazánk ajtait ellenségeink, a magyarok előtt; nem fognak ők többé nálunk gőgösködni, nem tiprandják vérünket s horvát nyelvünket, nem lesznek urak saját házunknál. Szomorúk csak akkor vagyunk, ha rátok gondolunk, kik a magyarok járma alatt vagytok. A magyarok ki akarták irtani a velök egyenlő számú tót nemzetet, titeket sem fognak sajnálni, kik kevesen vagytok. Ki akarnak vetköztetni horvát viseletetökből, és zsiros magyar bundát akasztani rátok. [*Nem illenék illyr vörös sipkához.* I.] Már Legrádon magyarul prédikálnának, ha az egyházi előljáróság ellene nem szegül. Muraközi polgárok! Tudjátok meg, hogy Istennek örök büntetését s a

*) Hogy ez egészen jogosult, látható Botka Tivadarnál: „*Budapesti Szemle.*“ XIII. köt. [1861.] 54—55. ll.

világ átkát vonnátok magatokra, ha véretekhez, nemzeti nyelvetekhez hűtlenek lennétek. Mit akartok hát? Egyesüljetek velünk, jöjjetek karjaink közzé, ha azt akarjátok, hogy gyermekeitek kenyerét idegenek el ne rabolják. Csatlakozzatok hozzánk, hol élvezhetitek a szép törvényeket, mert horvátul tudtok. Legközelebb van hozzátok Varasdmegye. Csatlakozzatok ahoz, mint régen hozzá tartoztatok. Zalamegyei uraitok közül titeket sokan lebeszélnek erről, de ne higyjetek nekik, más sem hiszen többé, annyiszor hazudtak immár. Ne féljetek, hogy kivánságtok nem teljesül. Itt az ideje, Muraköziek! most vagy többé soha, hogy Horvátországgal egyesülhessetek. Ez időt el ne aludjátok. Minden percz drága. Kérjétek urunk királyunkat ezért. Keresztjáró hét után hétfőn tartatik Zágrábban a tartományi gyülés, melyen már a népnek is lesznek küldöttei. Siessetek kéréstekkel Varasdmegye hatósága elé, mely kieszközlendi. Akkor a nemzetgyülésre is küldhettek követeket, a kik kivánságaitokat eléadják. Eljöhettek már a közelebbi tartományi gyülésre Zágrábba is, hallani fogjátok a mi jó bánunkat, a ki szintoly horvát, mint ti. Muraköziek! jól gondoljátok meg, mit tesztek. Mi nyiltan kimondottuk óhajtásunkat s azt, mire van szükségtek, ha tovább is horvátok akartok maradni. Most Isten veletek! Legyetek egy gondolatban, kivánságban és erélyes akaratban velünk. Adja Isten, hogy minél hamarabb egyesüljünk. . . .“

Ime! — mondható erre is — a valótlanság és ámitás, a hamis insinuatiok és oktalan fenyegetés nevetséges szövedéke! Mily határtalan a gyülölet s példa nélküli a roszakarat, mely e kiáltvány írójának és társainak lelkét irányunkban eltölti! Nem csoda, ha a nép szivét e kigyóméreg megrontván: a kiküldött katonai végrehajtó csapatnak magát önkénytelenül megadta, elámítva inkább, mint meggyőzetve oly bünök ránk fogásával, miktől a magyar jellem és természet teljesen idegen, s mit bennünk eddigelő sem psycholog, sem ethnograph, sem tourista soha föl nem fedezett!

III.

Fiume rokonszenve és sorsa 1848—49-ben.

Fiumehoz, a magyar kikötőhez és tengerparthoz jutottunk Fogadd e néma sorokban üdvözletünket Adria ifju királynéja! Szép most, mint szabad nép hazája, méltóságos egykori elnyomatásod gyászában! Harmincznégy □ mértföldnyi tér, de nekünk ezernyi ezerrel ér föl, mert királyi koronánk legnagyobb gyémánt éke! Alig tizennyolcz ezer lakos — előttünk több mint annyi millió, mert benne a mi nemzetünk szíve ver. Egy kis tengerfok, de előttünk oly becsü, mint a Dower Angliának, a Pyreus Görögországnak. Te kötsz össze minket a távol világrészekkel, közvetítve azon nagy érdekcserét, mely, ha fel tudjuk használni, a magyar activ külkereskedésnek egykor megteremtője lesz. A nagy nemzetek míveltsége és szíve, a világcivilizátió rajtad át érintkezik velünk, s barátságos vendéglátó partjaid okozzák, hogy

mi magunkat az emberiség tényező nemzetei egyikének tekinthetjük. Üdv neked Fiume! Kedves magyar tengerpartvidék! Üdv nektek szeretett testvérek!

Száz éve, hogy hozzánk tartozónak nyilvánítá egy nagy császárné, a mi királynénk, a kinek mi egy királyi széket adánk a trónon, a mást szíveinkben, s életünk és vérünk felajánlásával ősei szent örökében megtartók! Ezért Magyarország és ti, egy test és lélek vagytok! egymáshoz fűzve a rokonszenv és érdekek erős kötelékével, a hazaszeretet és szabadságtisztelet hatalmas érzete által. Nem rajtunk mult, hogy egyideig hasznosabbak nem lehettünk egymásnak — de sorsunkon. A mikor a magyar nemzet országgyülésein szólott felőled, a szeretet szava volt az. A hol nevedről megemlékeztünk, ez emlékezetbe lelkünket foglaltuk bele. Tanuink az 1791—92., 1807., 1823. évek! de sohasem volt bensőbb az érzés Magyarországon irányatokban, sem ti bennetek hozzánk, mint a dicsőséges 1848—49-ik évben. Ezt hivatalos iratok igazolják, miket a történetírás számára közlök.

Gerliczy Henrik, fiumei kormányzósági első ülnök, a kormányzó — Kiss Pál — távollétében, azon évi márczius 28-án a magyar miniszterelnökhöz a fiumei állapotokról hív ragaszkodást tanusító jelentést tett, mely szerint: „Fiume és Buccari városok és a tengermelléki m. kir. kormányszék élénk örömmel üdvözölték a magyar miniszterelnök márczius 17-iki és az összminiszterium márczius 22-iki körlevelét, melyet a kormányzóság 27-én vett, mindkét város kapitányi hivatalával és tanácsával azonnal közölt, s azok az uj szabadságokat magukban foglaló törvények végrehajtására választmányt küldöttek ki. Erre következőleg Fiumeban a helyettes kormányzósági elnök, Buccariban a tanács vezérlete alatt lelkesült örömmel siettek a nemzeti őrséget felállítni, főleg azért, mert azon városban csak egy hat századból álló zászlóalj volt, s az olaszországi gabonakivitel megengedése és az ottani mozgalmak következtében az oda sűrün érkező hajók miatt a nép összecsődülése s így a közbátorság veszélyeztetése is ezt szükségessé tette. Ezért a helybeli hatóságok közreműködésével a honoratiorok és más lakosok közül a nemzeti őrsereget késedelem nelkül megalakították, az éjjeli bátorság fentartása végett a szükséges szolgálat már sikerrel gyakoroltatik, Fiumeban 40 puskát kaptak a helybeli katonaságtól, Buccariban házi fegyverekkel pótolták, a kormányzó azonban még ezeret a horvátországi főhadvezértől is kért. A jelentő ülnök azon reményét fejezte ki, hogy a Horvátországban támadt mozgalmak, s különösen a Zágrábban márcz. 25-én *„Forderungen der Nation“* czím alatt létrejött röpirat (úgy látszik, ily alakban is megjelent), daczára hogy a tengerpartvidék lakosai is többnyire horvátok, káros hatást azok lelkületére nem tesz. Örömmel jelentette azt is, hogy az egész magyar tengerpartvidéken háborítatlan közcsend van, a kereskedés és ipar szokott forgalmában akadályozva nincs és semmi oly jel nem látszik, a mi miatt a béke és közcsend megháborításától tartani lehetne.“

Ezen jelentésre a magyar miniszterium április 3-án válaszolt. „Miután — ugymond — Magyarország békés uton kifejlett alkotmá-

nya a legszabadabb országokéival versenyez, bizton reméli, hogy a horvátországi mozgalmak fiumei polgártársainknál viszhangra nem találnak, kivált ha e részben a nép bizalmát bíró honfiak által kellőleg felvilágosítatnak, szükség esetében népgyülés által buzdítatnak azon törhetlen hűségre, melylyel koronás királyunk és közös hazánk iránt századok óta ernyedetlenül viseltetvén : jó és bal sorsban mindenkor híven osztoztak, és visszaemlékeztetnek különösen azon gyászos időszakra, midőn őket elszánt hazafiui lelkesedéssel visszakövetelve, ujra testvéri szeretettel öleltük. Ugyanazért, midőn a kormány a fiumei helyettes elnököt ezen ügyben szintoly erélyes, mint másrészről a legvigyázóbb előrelátással összhangzásban levő legtapintatosabb eljárásra utasítja: különösen arra kivánja figyelmeztetni, hogy a közcsendet és rendet netalán megzavarható mozgalmak közepette is mindig a nemzetőrséget alkalmazva, igyekezzék általa a személy- és vagyonbátorságot mindenkép biztosítni, s a sorkatonaságot csak a legvégsőbb esetben, t. i. nyilt kitörés és beltámadás ellen, s akkor is a legnagyobb kímélettel és óvatossággal használni."

A magyar kormány különös gondoskodással volt Fiume és a magyar tengerpart iránt. Nem sokára Magyarország egyik legkitünőbb férfiát, gróf Erdődy Jánost állította tengermelléki kormányzóul élére, alkormányzóvá Privitzer Istvánt, alkapitánynyá Tosoni Ágostont nevezvén ki; a kormányszéki és váltótörvényszéki tisztviselők fizetéseit, jelesen az első ülnök mint alkormányzóét 1500 frtról 2500-ra, a többiekét 1000 frtról 1200-ra, a fiumei és buccarii alkapitányok fizetését egyenként 1500 frtra emelte sat. Midőn b. Jellachich Fiume ellenében fenyegető állást foglalt el s a megpróbáltatás és szenvedések ideje bekövetkezett, a kormányzó katonai segélyt kért; a belügyminiszter, Szemere Bertalan, ki ekkor ideiglenesen a hadügyminiszterséget is vitte, Bécsből azonnal egy magyar gránátos osztályt rendelt Fiumeba, mely augusztus 18-án a kormányzóhoz bocsátott rendelete szerint már oda el is indult; eleve ki levén kötve, hogy annak báró Jellachichtól rendeletet elfogadni nem szabad. Ha az ottani Leopold-ezredi katonaság a városnak nem szolgál biztosítására, de azt veszélyezteti, eszközöltesse, rendkívüli esetben eszközölje maga onnan eltávolítatását saját hatalmánál fogva. Az ágyuütegeket helyezze el a kormányzó — jegyzi meg a miniszter — úgy, hogy véletlen megrohanás veszélyének kitéve ne legyenek. Nem hiszi, hogy a bán Fiumet megtámadja, vagy arra tetemes erőt fordíthasson; de az éberség csalfa és álnok ellen irányában szükséges. Sorsát a tengerpartnak — így végződik a miniszter leirata — kormányzó úr gondosságára bízzuk — *tartsa meg e révhelyet a hazának.*

Egy másik, ugyanazon napi rendeletében a horvát mozgalmak éber figyelemmel kísérésére utasítván a kormányzót, s hogy tudósításait Bécsen át herczeg Eszterházy címe alatt — a horvát posták kikerülésével — küldje: végül ismételve ajánlja *Fiume, a szép tengerpart* ügyét, melyet ő menthet meg a hazának.

Alig tölt el egy hét, s a kormányzó leverő hírekről tudósította a

belügyminisztert. Fiume ez időbeli sorsának oly élénk, hű és megható rajza ez, hogy közlését a történetírás érdekében állónak ítélem.

„Belügyminiszter Ur! — így kezdődik a tudósítás. — Elszomorodott, mondhatom, vérző szívvel irom e sorokat, mert minden oda mutat, hogy a horvátországi bérczek fölötti, mind feketébb alakban felénk huzódó felhők villámai — ha minden előjel nem csal — legközelebb közénk fognak csapni, s így mi az ország előtt oly kedves Fiumét, ellenséges elemek által elszigetelve, azon védtelen állapotban, melyben vagyunk, az anyaország iránti sympathiánkból eredő minden lelkesedésünk daczára, megtartani képesek nem leszünk."

„Sietve irok; azért csak tényt mondok el, röviden, szárazon."

„Fiumetól mintegy egy órányi távolságra fekvő s Zágrábmegyéhez tartozó Grobnik helységben több nap óta egy bizottmány működik — a mint értesülve vagyok — communisticus irányzatú izgatók vizsgálatával. Az elnök, zágrábmegyei alispán, Bunyevácz. A bizottmány egy csapat szerezsánnal ment oda, sőt az ottani katonaság egy része is felvitetett. . . . Előre kell vala bocsátnom, hogy tegnap, vasárnap délután egy vezér alatt puskával és pisztolylyal jól felfegyverkezett huszonöt szerezsán jött Grobnikból Fiuméba. Ezen emberek — úgy látszik — előre terrénumot akartak maguknak készíteni; az utczákon végig jártak, s itt-ott dudaszó kíséretében *kolló*-t tánczoltak és *zsivio*-ztak. Talán a nép sympathiáját akarták kitapogatni, s ezzel fraternizálva zavart idézni elő. Azonban a nép csöndesen maradt; néma hallgatással nézte a szokatlan jelenetet, csak azon részvéttel, mint midőn nálunk az utczákon medvét tánczoltatnak. Végre reményökben hihetőleg megcsalatva, miután itt-ott egy pár koresmában becsíptek, eltávoztak, s a hídon túl, a Ludovicea-uton puskáikat kilőtték, talán azért, hogy megmutassák, miként töltve valának."

„Utána déltájban 11—12 óra közt az említett bizottmány három tagja jelent meg nálam, kik neveiket s czímöket következőleg tudatták velem: 1 *Vakanovich Nikola*, ord. Notarius Carolostadiensis. 2. *Károlyi Ludovicus*, Cottus Zagrabiensis ord. Judex. 3. *Miletich Joannes*, superior Commissarius banalis. Ezen urak, a bán rendeletére hivatkozva, de semmit írásban elő nem mutatva, Bunyevácz alispán nevében, engemet egyenesen felszólítottak, hogy Fiume kormányzóságát adnám át nekik. Feleletem természetesen igen egyszerű volt: hogy Fiume soha báni hatalom alatt nem állott, Horvátországhoz tartozni nem is akar, hogy engemet ő Felsége nevezett ki fiumei kormányzónak, s így a bán rendeleteinek, kit ő Felsége hivatalától felfüggesztett, engedelmeskedni nem fogok. Hosszasabb szóváltás után végre azon fenyegetődzéssel távoztak, hogy ezután a kellemetlen következéseket magamnak tulajdonítsam, miután a népet a berohanástól úgyis alig lehet már tartóztatni."

„Ez azon szomorú jelenet, melyet miniszter urnak tüstint tudomására juttatni kivántam. Most már egy perczig sem kételkedem, hogy Fiumét maholnap elfoglalják, s mi legkisebb ellentállás nélkül kénytelenek leszünk távozni, ha még eleresztnek s le nem tartóztatnak.

Azon magyar gyalog gránátos osztálynak, melynek Bécsből kell vala ide érkezni, itt még se hire, se hamva; sőt közönségesen azt beszélik, hogy Olaszországba küldetett. Az itteni katonaság inkább ellenünk, mint mellettünk lesz; mert kétséget nem szenved, hogy a bántól kapja parancsait. Mire támaszkodjunk tehát? Mivel védjük magunkat? Enynyi ármány között — megvallom, én Fiume sorsa felett már majdnem kétségbe vagyok esve . . .“

E tudósításra gyorsan a második következett. A kormányzó aug. 31-ről már az előre látott sajnos eseményt, Fiume elfoglaltatását s az ő onnani kényszeritett eltávozását mint bevégzett tényt jelentette a b. ü. miniszternek. E levél az elfoglalás pragmatikai története. Álljon hát itt ez is történetirásunk számára csaknem szó szerint.

„Miniszter úr! így kezdődik az — utolsó jelentésem végsoraiban kifejezett aggodalmam valósult. Bunyevácz alispán ma reggel fegyveres erővel Fiume városába Vlach, Leopold-ezredbeli kapitány mint helyettes térparancsnok segédjének vezénylete alatt benyomult, és egy, a helyhatósághoz intézett iratban kinyilatkoztatta, hogy ő, a cs. kir. Felség és a slavon-dalmát-horvát hármas országok bánja nevében Fiumét tettleg elfoglalja.“

„Fiume lakosai bezárván boltjaikat és sajnálva, hogy magukat a nyers erő hatalma ellen nem védelmezhetik, melylyel az uralkodó ház által adott szabadalmaik és Magyarország törvényeivel szentesített független önállásuk porba tiportattak: el nem hárítható, gyászos eseményként néma bánattal nézték a városon zenekar kiséretében átvonuló ellenséges sergek diadalmenetét. A köz csend és bátorság kicsapongásokkal megzavarva nem lőn. A helyhatóság belszerkezete, melynek élén Tosoni József Ágoston van, kinek a béke és nyugalom fenntartására az itt szállásoló katonai erő alárendeltetett, eddig nem változtatott meg. A kormányszék hivatalos működése ideiglenesen felfüggesztetett a bán további rendelkezéseig, alólírottnak tudomására juttatott, hogy a várost mielébb hagyja oda. Ennél fogva nekem rögtön távoznom kell. Ha rövid itt tartózkodásom ideje alatt egyéb körülmények fejlődnének ki, és tehetségemben álland, nem mulasztom el feljelenteni. . . . Fiume, aug. 31. 1848. Kormányzó: *Erdődy s. k.*“

„A város, elfoglaltatása előestéjén — írja az alkormányzó szept. 7. a miniszterelnöknek — Tosoni alkapitány vezetése alatt követséget küldött a Felséghez alkotmányos állásában megtartatása végett, de míg az Bécsben járt, a foglalás megtörtént. B. Jellachich szept. 1. köszönte meg Bunyevácz alispánnak s azoknak, kik segédkeztek; fiumei teljhatalmú biztosává Busán Hermánt nevezte ki, megérkeztéig ideiglenesen a nevezett alispánt, a ki szept. 6. Fiumében megjelent s a kormányzó este 7 órakor a nép *éljen*-zése közt távozott el s egyideig Gráczban vonult meg. Eltávozása után, minthogy a báni biztos azonnal nem érkezett meg, 40 főnyi szerezsán foglalta el a palotát, a hivatalos ügyeknek Zágrábba a tartományi kormányhoz beküldését a bán elrendelte, megjegyezvén, hogy a pénztárakról, melyeket a nevezett alispán és társai megvizsgáltak, később rendelkezni fog; a kikötő és egészség-

ügyi hivatalhoz Lentulay Imre aláírásával ellátott rendeletekben volt intézkedés téve stb. Ekép az alkotmányos kormányzat önmagától felbomlott, csak a váltó- és kereskedelmi felebbezési ügyek elintézése maradt meg egyideig. Az alkormányzó utasítást kért a miniszterelnöktől a hivatal nélkül maradt tisztviselők jövője iránt: ha őt kérdezik, feljöjjenek-e Budára? ott maradjanak? hová alkalmaztatnak? honnan veszik fizetésöket? sat. mit feleljen nekik. Egyébiránt írhatja, hogy a városban igen kevés egyént kivéve, általános az elégületlenség a dolgok ezen fordulatával, a közbéke és csend azonban fenntartatik, s epedve várja mindenki a küldöttségnek Bécsből visszaérkezését . . . "

Az eltávozó magyar kormányzónak a hódítók füle hallatára kiáltott sürű s lelkes *éljen* s a polgárok nyomott kedélyhangulata, a magyar miniszterelnökhez intézett iménti felirat és a követséghez kötött remények, néma tiltakozás a báni erőszak ellen s bizalmi szavazat Magyarország kormányának! Ez megmagyarázza az akkori politikai helyzetet.

IV.

Magyarország Fiuméhoz való joga, a kormány teendője.

Mik mármost ez adatok és tények tanuságai ránk nézve.

Kétségtelen, hogy Horvátországban a Skerlecz, Kussevich, Palacky és mások által megindított szláv mozgalom tüze az illyrek és ráczok szivében gyult fel először, azután áthatott a horvátok egy részére is, főleg az ifjuságra. De a többség, melynek vezetője a horvát és magyar aristocratia volt, hajdan a Frangepánok, Zrinyiek, Draskovichok, most gr. Erdődy János, gr. Pejachevich János, Josipovits Antal, gr. Jankovich János sat.... a középnemességbeli horvátokkal és birtokos, vagy hivatalt viselő magyarokkal és más nemzetiségűekkel oly erős pártot alkotott, közöttük a polgári és politikai viszonyok oly benső s tartós rokonszenvet hoztak létre, hogy azt a 1830-ik évtől 1848-ig tartott titkos és nyilvános illyr és panszláv izgatás és törekvések megingatni nem bírták, kiirtani még kevesebbé. Sok századon át együtt megosztott jó és balsors, öröm és bánat közös emlékei, hazai dicsőség és szenvedések fűzték szorosra e viszonyt s tették erőssé kötelékét. Egy haza testvérszülötteinek tekintették magukat, egy volt érdekök, nem féltékenykedtek, nem idegenkedtek egymás irányában. A kormányzatban egyenlően vettek részt, a nép engedelmes volt, a földet mivelte és katonáskodott. A kormányzás ellen a nép ritkán panaszolt, csak egyesek ellen volt szava; megszokta régi urait, nem vágyott újakkal cserélni fel. Kormányzók és kormányozottak békében éltek egymással. Mikor a márcziusi szabadság és magyar törvények hire Buda-Pestről Horvátországba is elhatott — mint láttuk — az értelmiség mindenütt örömujjongással fogadta, kérni valójuk volt, de eltaszítni, visszautasítni való semmi. Maga a tudatlan nép jóakaratulag világosítva fel, *éljen*-ezte a törvényhozást, a kormányt és törvényeket, azok által magát és jóllétét biztosítva látta, nemzetőrséget állított,

védte a rendet s engedelmes volt. A varasd-szerémi eseményekből kitünik, hogy az első helyen a túlzó párt erőszakossága Zágrábból jött utasitás eredménye volt, Zágrábban pedig az eleinte létezett önmérsékletet Bécsből jött biztatásra váltotta fel magyarellenes érzület és forradalmi hangulat. Igy lett félrevezetve a jámbor nép s csábitatott féktelenkedésre, személy- és vagyonbátorság megtámadására. Ha Zágráb- és Varasdmegyének is Zsitvay-ja és gróf Erdődy-je lett volna, ha a törvény kötelékét Gaj lapja és a minden országok forradalmáraival tarkázott népgyülések szét nem szakitják, ha az alkotmányt magát, ezt a nemzeti szent palládiumot, a zágrábi titkos ülések szóvivői és b. Jellachich meg nem semmisitik s az illyrek kezében levő horvát lapok és túlzó szerkesztőik a Muraköz lakóihoz intézett kiáltványhoz hasonló gyalázkodással szándékosan nem tépik ki a nép szivéből a magyarok iránti rokonszenvet, kétségen kivül egészen más lefolyása lett volna ott is a márcziusi mozgalmaknak; a Magyar- és Horvátország közötti kapocs megingatlanúl állotta volna ki e nehéz idők tűzpróbáját is, annyival inkább, mert egész Magyarországon nem volt oly ember, nem párt, mely az országra és népre nézve oly áldásos és akkora mérvü szabadság és polgári jog kivívását legalább is egy negyedszázad előtt hitte és remélte volna. A ki az akkori magyar miniszteriumot felelőssé teszi, hogy nem támogatta kellően a horvát-magyar pártot, téved; a gr. Batthyány-miniszterium mindent megtett, a mi az Osztrák-örökös-tartományok és Magyarország amaz általános conflagratiojában tehető volt; de szerencsétlenségére ő a törvénynyel és nyilt sisakkal, ellenfelei láthatlanúl, a forradalom, a reactio ármánya és nemzeti gyülölség pokoli eszközeivel küzdöttek. Igy veszett el az ügy. Sajnálatot érdemelnek ama férfiak és tiszteletet, — vádat teljességgel nem....

* * *

Itt vagyunk már most, szives olvasó! a hová e hosszú és tán unalmas úton elvezetni akartalak, a vég kezdeténél, a *Rubicon* előtt. Állunk meg kissé, s gondoljuk és szivleljük meg — igen, higgadt észszel, de hazaszerető szivvel is fontolgassuk meg a magyar nemzet és magyar állam, és igy Magyarország mai helyzetét.

A fehér lap, a mit a magyar nemzet generosus lelkülete, nemes bajtársának, a horvát nemzetnek kiengesztelődésre nyujtott, eltévesztette irányát, egészen el! sőt új aspirátiók, a magyar állam lételével ellentétes tervek alapjává s jogczimévé lett. A kiegyezés után eltelt harmadfél lustrum alatt, a mi a Dráván túl történt, minden azt bizonyitja. Politikai és lélektani számitásunk s testvéri érzelmünk sugallata kinos csalódásnak bizonyúlt be.

Mindenki azt vélte: egy évtized szenvedése és szolgasága engesztelődésre birta a kedélyeket túl és innen. A magyar nagylelkűség elfeledett bűnt és vért, fátyollal fedte be hőseinek — az éj néma csöndében s fájó lelkiismereteinkben ma is panaszosan beszélő — sírhalmát, megbocsátott, elfeledett mindent — régi szeretetén kivül, a mivel horvát testvéreit 1868-ban elhalmozta. Fájdalom! nagylelkűsége nem talált

viszonzásra. Sőt azóta mind rosszabbúl a helyzet, a harcz egyre folyt. Horvátországban egy nagy töredék politikai programmja kétségtelenül: *„egy nagy Délszlávország, egybealkotva Dalmát-Horvát-Szlavonországból, Fiumeből, a Határőrvidékből, esetleg Bánátból és Bácskából, szövetségben Szerviával és Bosznia-Herczegovinával.“*

Határozott czél, bátor és nemzethez illő törekvés! A haza bölcse elálmélkodnék, ha látná: békés kiegyezési politikája és a fehér lap mennyire megnehezítette politikai helyzetét féltett nemzetének!... De mi ennek világos öntudatával bírunk, s igyekszünk rajta segítni. A bécsi és prágai szláv áramlat térfoglalása és túlzásai Bethlen Gábor testőreinek éji jelszavát juttatja eszünkbe: *„Palotaőrök! vigyázzatok!“* Mi is azt kiáltjuk a kormány fülébe: *Magyarország őrei! vigyázzatok!*

A magyar nemzet és társadalom minden ízében, bármily párton legyen valaki, egy öntudatos, hazafiasan komoly és a lét érdeke által felidézett gondolat és elhatározás él már ma, a mit e két szó fejez ki: *Megálljunk hazafiak!* E lejtőn tovább nem mehetünk. E ponton túl a magyar nemzet sírja van, itt már a magyar állam felbomlása kezdődik. Ide, e sír felé a magyar sem önszántából nem közeledik, sem magát semmi befolyás által tolatni nem engedi.

A dolog így áll. Vegye jól számba a nemzet és kormány.

Tartsunk egy rövidke szemlét a multon.

Szerém, Verőcze (a beleolvadt Valkó-val) és *Pozsega* vármegyét Magyarország ősmegyéinek tanítja a XVI-ik század első-második tizedeiben író Verbőczy-től kezdve négy századon át Szalay Lászlóig *) és Pesty Frigyes-ig **) valamennyi történet- és földrajzírónk, annak mondja az 1708., 1712., 1715., 1723. évi törvényhozás; s mégis az 1790—1-iki országgyülés 16., 59. t.-czikkében, mint a törvény szerkesztésében csekély kritikai érzéket tanusító ama kifejezés jelenik meg, hogy e megyék collectiv neve: *Alsó-Slavonia.* Ez országrész keletkezésére tehát mimagunk nyitottunk útat, kiszakítván, sőt eldobván mint a rák a lábát, Magyarország államtestéből e megyéket. Most együtt van a nevezett két író művében a tudni való! De már késő.

A tévedésért, mint ez a politikában lenni szokott, csaknem száz év mulva mi bünhödünk.

Zágráb, Varasd, Körösmegyét szintén valamennyi érintett író és a kijelölt évi törvényhozások *Slavoniának* mondják. De az 1790—1-iki országgyülés az 59. t.-czikkében szintén tévedésből *Felső-Slavoniának* van elnevezve. Egyik történeti botlás szülte a másikat. E megyék hogyan keletkezése s hovátartozása története, megtanulható az említett művekből. Sajnos, hogy gyakorlati haszna többé nincs.

Ezért is mi lakolunk.

Az így származott s hét századon át országnak csak történeti multjáért nevezett kapcsolt vagy alávetett részekből *(Partes adnexae,*

*) A *Horvát kérdéshez.* 1861. 1—94. ll.

**) Megolvasandó: *Az eltünt régi vármegyék* czimü műve (1880) II. kötetében a 172—182., 183—224. lapokon a teljes bizonyítás.

subjectae), hozzáértve *Fiume* megyét és a virtualis örökségü *Határőrvidéket*, az 1868. évi XXX. t.-czikk Horvát-Szlavon- és Dalmátország nevü *hármas királyságot* alkotott az országos lét oly attributumaival, a melyekről b. Jellachich és társai még 1848-ban is aligha álmodtak. A magyar nemzet Krisztus erkölcstanát követte : *a ki téged kővel hajt, hajtsd vissza kenyérrel.*

Adja Isten, hogy utódaink ne bánják meg.

A horvát-illyr Határőrvidék — 339 osztr. □ mfld s 758,758 lélek, e napokban véglegesen a hármas királyságba kebeleztetett, mely addig 334 osztr. □ mtfld területet s 957,332 lelket tett; pedig a határőrség felállításakor a kétes illetőségü megyék több községe csatoltatott a végvidékhez, melyek sorsa most örökre el van döntve. A kis országnak tehát már ma nagysága és népesedése meg van kétszereződve.

Bosnia, Herczegovina hovákapcsolása osztrák-magyar közösügy, ehez is Horvátország tart jogot. A *Bánság* és *szerb Vajdaság* ügye az 1865—67. XII. t.-cz. által napirendről le van véve.

Ott van még *Fiume város és a magyar tengerpartnak* az 1868. évi XXX. t.-cz. által végleg el nem intézett ügye, melynek Magyarországtól elszakítása iránt a horvát megyékben és lapokban csaknem harczias izgatás foly. A horvát aspiratiók egy uj tárgya cz. Még ki sem tombolták magukat a *Végvidék* visszakapcsolása fölötti örömükben, s már uj küzdelemre készülnek a horvát-szlávon nemzet némely szóvivői.

Horvátország magához tartozónak állítja Fiumet illyr ősjogra, törvényekre, fegyverténvekre hivatkozva.

Magyarország szintén kiegészítő részének tartja, s a nép rokonszenvére, közös érdekekre, áldozataira s felséges Mária Terézia királyné 1779. április 23-án s Ferencz császár és király 1822. jul 5-én kelt s a nádorhoz intézett kir. leiratára és ezeknek az 1807. évi IV., az 1823. XIII. t.-czikkbe foglalt tartalmára hivatkozik, melyek közül a két kir. leirat lényege ez :

Elsőé. *„Mi Mária Terézia . . . Magyarországunk és a hozzá tartozó országok és tartományok kereskedelmének, a mi eddigelé igen szük korlátok közé volt szorítva, s ezen — az élet fentartására szükséges mindenféle terménynyel, a föld bámulatos termékenysége s a természet kedvezése által dúsan megáldott — ország gyarapodására és díszére egyedül látszott hiányzani, azon tengeri kikötőknek és tengerpartnak, melyek rövid ideig ausztriaiaknak tartattak, de ősi jog szerint Magyarországhoz tartoztak, visszacsatolása által, sőt kegyelmünk és jóakaratunk különös tanusságaul magának Fiume városának és kikötőjének is bekebelezése által új alakot kivántunk adni, s igen kedvelt magyar nemzetünk iránti anyai indulatunk örök bizonyságaképen annak mintegy alapját megvetni. . . . Beleegyeztünk tehát, hogy Fiume kereskedelmi város kerületével együtt ezen túl is Magyarország szent koronájához kapcsolt külön testnek tekintessék, és mindenekben úgy igazgattassék s a másikkal, a buccari-i kerülettel, mely t. i. eleitől fogva Horvátországhoz tartozott, semmiképen össze ne zavartassék. . . .“*

Másodiké. *„Ő Felsége a magyar nemzet iránti cs. kir. kegye és kegyelmessége bővebb tanuságául s annak külországokkal való kereskedelme gyarapítása tekintetéből kegyelmesen elhatározni méltóztatott, hogy a Szaván túli részek és a*

magyar Tengerpartvidék, a mint a francziák betörése előtt Magyarországhoz tartoztak, adassanak vissza és abba kebeleztessenek be. . . ."

Amaz így foglaltatott az 1807-ik t. czikkbe: „*Ő felsége beleegyezésével, az ország kk. és rr. forró óhajtásának tovább nem késleltetése tekintetéből, Fiume városa és kikötője, melyet a felséges császárné és királyné Mária Terézia külön kir. oklevél által már az országba bekebelezett, ezen törvényczikk által ahoz tartozónak nyilvánittatik. Egyszersmind az országgyülésen Fiume városa kormányzójának a főrendeknél, követeinek a kk-nál és rr-nél illő ülés és szavazat fog adatni.*"

Ez az 1823-ki t. czikkben így erősíttetett meg: „*Miután ő Felsége a Száván túli, úgy szintén a Tengermelléki részeket, melyek máskép „Magyar Tengerpartvidék" név alatt ismeretesek, s az 1809. évi háború által elszakittattak, azoknak szerencsés visszaszerzése után pedig az ország szent koronájához visszacsatolta, s az 1809. előtti állapotba visszahelyezte volna: a kk. és rr. ezen visszahelyezést a késő utódok emlékezetére törvénybe igtatni határozták.*"

Az 1848. V. t. czikkben Fiume-nak a *magyarországi alsó-házba képviselőküldési jog* adatott, a XXVII. t. czikkben *belszervezete is megállapittatott*, Buccaritól külön választva, mely akkor szintén önállóságot nyert.

Hogy sem a korábbi ellenkező rendeletek és törvények, sem az 1848. évi katonai elfoglalás és alkotmányellenes módon birtoklás Magyarország alkotmányos jogára nézve hátrányos nem lehet, elég bizonyíték az idézetteken kívül, a most uralkodó koronázott király és az ország által az 1868-ik évi XXX-ik törvény 66. §-ában kifejezett azon legutóbbi közhatározat, mely így hangzik:

„*Horvát-Szlávon-Dalmátországok területéhez tartozónak ismertetik el: 1) Mindazon terület, mely jelenben Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyének tartatik, Fiume kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet képez, s melynek mint olyannak, külön autonomiája s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzási viszonyaira nézve Magyarország országgyülése s Horvát Szlávon- és Dalmátországok országgyülése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások utján közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő.*"

E jog oly világos és erős, hogy vitatkozni felette igen, de megczáfolni nem lehet.*) Magyarország ez ügyet sem nem halogathatja, sem az engedékenységben tovább nem mehet önmegrontása nélkül. A Horvátországban irányadó radikal párt, lapjaiban szinte oly oktalanul mint hálátlanságot tanusítva, az 1848—49. évi hangot és modort vette fel irányunkban; úgy látszik, kész lenne ma is a nép durva szenvedélyeit s az uralkodó-ház féltékenységét költeni fel, megfeledkezve azon tiszteletről, melylyel az anyaország iránt viseltetni tartoznék, azon ország iránt, melynek köszönheti oly mértékű önállását és alkotmányos szabadságát, a mivel a világ egy szláv ajkú népe sem bír, s azon jóllétet, melyhez Magyarország évenként százezerekkel járul, és nem fontolva

*) Megolvasandó: Szalay Lászlótól: *Fiume a magyar országgyülésen.* 1861. Pesty Frigyes ily czímű művében: *Az eltünt régi vármegyék.* 1880. II. kötetében a 348—363. lapon.

meg, hogy most nincs forradalom, s a magyar nemzetet uralkodó-házával a legbensőbb s legalkotmányosabb kötelék fűzi össze egy mindkettőre nézve hasznos érdekközösségbe.

Álljon meg tehát Magyarország mindenre elhatározottan a törvény mellett, és a kétségbevonhatlan jog terén, követelje kormányától a parlament az idézettek alapján Fiumének Magyarországba véglegesen bekebelezését, s a már tovább nem tűrhető ideiglenességnek és a kedélyek nyugtalanságának megszüntetését. A küldöttség alakítassék meg s a részletek iránti terv, ha egyesség nem jő létre, terjesztessék a király és korona elhatározása alá. A király Európa által is elismert igazságszeretete és nagylelkűsége, valamint törvénytisztelete nem enged abban kétkednünk, hogy ő Mária-Terézia és Ferencz császár felséges elődeinél, a magyar nemzet és annak kereskedelmi gyarapodása és örök időkre megalapitása iránt tanusított, s a maradék hálás emlékezetére törvénybe igtatott gondoskodó szeretetben hátrább nem marad, s ez uralkodói ténye által míg Magyarországot hálára kötelezi, egyszersmind a horvát-szlávon követelményt is királyi elhatározásának igazságos-voltáról megnyugtatja.

Horvát-Szlávonország kormányától pedig megvárhatnók, hogy a sajtót injuriosus eljárásában mérsékelje. Az a hang, melyen hazánkról s rólunk szól, el nem tűrhetőleg sérelmes. Beszél-e így a mienk, vagy bármely európai sajtó más népről, melynek érdekeivel érdekei ellentétben állnak? Ez ochlocratiai nyelv és nyers modor, mint hirlapirodalmi *Unicum* kirí a míveltebb nyugati journalistikából. Horvát-Szlavonország közönségének sincs előnyére az, mert izlésazonosság gyanuszinébe állítja. Ideje, hogy megzaboláztassék e féktelenkedés. Így kezdődött az izgatás a Dráván túl 1848-ban is; láttuk, hová fajult s mily átkos hatása lett. Míg a szikra magára ég a parázsban, addig kell elfojtani; ha lángra lobbant, nehezebb lesz. A horvát-szlávonok közjogi állása míveltségökkel és számukkal, vívmányaik, vagyoni és erkölcsi erejökkel arányban állanak. Megelégedni s okosan élni vele jobb, mint rohamosan terjeszkedni. Hagyjanak utódaikra is némi dicsőséget és kivívni valót. Mi a régi jóért, azoknak az igaz horvát barátinknak emlékezeteért, a kikkel annyi ideig békében s egyenlő szabadságban éltünk, és azért, mert törvény, bevégzett tényül fogadjuk el a mostani horvát-szlávon alkotmányos állapotokat. Fejlődjenek ez alapon, gyarapodjanak minél inkább, legyenek szabadok s ám vegyék el akár a német nemzet világcivilizatioi missióját, ha rá képesek; de magunknak békét kivánunk saját fejlődésünk végett s népünk gyarapodására. Létünk biztosítását s nemzeti erőnk kifejlését akadályoztatni, első szent királyunk koronája jogait tovább csorbítatni nem engedhetjük. Mi van a jövőben Magyarország és nemzetünk számára beírva, nem tudjuk; de azt érezzük, hogy a mi alkotmányos jog szerint a mienk, azt meg tudjuk védelmezni bár ki ellenében mi és megtudják védelmezni utódaink. *Minden kornak van Istene!* erre tanított nemzetünk nagy költője — Berzsenyi Dániel. Bízunk, hogy az Isten adni fog mindenha Magyarországnak nagy férfiakat, a kik felkölteni

s munkásságban tartani tudják fiaiban azt a hazaszeretetet, mely ellenein győzedelmeskedni tud, vagy a dicsőség mezején meghalni kész.

A kormány, reméljük, ezutánra a kiméletnek szükebb határt von; mert a felfuvalkodottság gyöngeségnek magyarázhatja. Politikájának alapja legyenek realis érdekeink és számítás. Fejezze ki egyenesen a nemzet közérzületét, védje erős kézzel jogát s hirnevét. Legyen meggyőződve arról, hogy e kérdésben vele van az ország. Ez nem pártkérdés, ez a nemzet életérdeke s becsületkérdése. Itt megoszlani nem fogunk. Tisza miniszterelnök hatalmas kezében nyugodtan látjuk ez ügyet.

Ekkor Magyarország és Fiume eléri azt a czélt, a miért egy század óta oly hiven küzd és lelkesen munkálkodik, oly békén tür és nemesen szenved, a mit oly hőn óhajt s szeretettel remél, a miért mindkettő annyit áldozott — a teljes egyesülést. A király neve magasztalt lesz, s hív magyar népe rá büszke. El lesznek feledve az üldözések, begyógyulva a seb, mit testvérkéz és téves politika mindkettőn ejtett. E nap a jog győzelme napja lesz, s a két egyesülő fél testvéri igaz szeretetének ünnepe. A ki nem irthatott, el nem hűthetett meleg rokonszenv, az egy századig szívökben ápolt vágy és óhaj egy köz nemzeti öröm érzésében olvad össze, mely édes emlékével megszenteli a multat, dicsőségével betölti a jelent, s az érdekegység és nehéz czélérés egy örökké tartó frigynek, mindkettő jólléte állandó gyarapodásának és az édes, közös hon felvirágzásának válik biztos és kedves zálogává.

Zárszó.

Az olvasó előtt áll az igénytelen irat. Czélom nem önzés, — elutasítom ez indokot. Nem akartam ingerelni, sem sérteni, — ez az ügynek nem használ s a közillemmel nem egyezik. A mit írtam, igazságáról meg vagyok győződve, s az igaz és meggyőződés kimondását szabadnak, sőt kötelességnek tartom. Hallgatás, beleegyezés. A vissza nem tartott nyílvessző sebez. Ha nálunk mindenki hallgat, míg amott tul oly sok a beszéd, az igazság elferdítetik, a jog elvész, a nemzet álomba merül, a kormány egyedül marad a résen, s az ellenfél azt mondja: aludjék ő is vagy alkudjék, vagy azzal támadja meg, hogy nincs igaza, mert nincs nemzetében támasza.

Én — a legkisebb — elmondtam, mit és hogy gondolok. Mások mondjanak helyesebbet, ügyesebben.

Eszméim menete, röpiratom három fődologban domborodik ki.

Az első *a magyar külkereskedelem ügye.* Tanuság rá hazai történetünk s más nemzetek példája. A míg Adria felett nemzeti királyaink parancsoltak: Kálmán, Béla, Lajos, Mátyás, míg Nándorfehérvár és Dalmátia miénk volt, hatalmas volt Magyarország, népe gazdag, királya tisztelt. A mint II. Ulászló, II. Lajos alatt elkezdettük veszteni tengerparti országainkat, s a Dráva-Duna mögé szoríttattunk vissza, nevünk s koronánk nimbusza szétfoszlott.

Fiume magyar! Fiume miénk! E nélkül nincs Magyarország,

csak magyar gyarmat-tartomány; nincs nagy nemzeti jövő, csak egy napról másnapig tengődő lét, s az erősb fél akarat- és érdekpórázán vitetés kényszerhelyzete; nincs független önállás és politikai suly, csak a teljes alárendeltség szégyenletes állapota. Ha nincs tenger s az egész nemzet erejétől gyámolított virágzó kikötőváros, nincs hatalmas és virágzó főváros, nincs igazi kereskedés; ha az nincs, nincs belterjes gazdaság, kifejlődött, versenyképes magyar ipar, nincs vagyoni erőgyarapodás, nemzeti jóllét és biztosított alkotmány. Szegénységünk progressiv terjedése szabadságunk progressiv sietése a megsemmisülés felé. Gyötrelem érezni, kínos kimondani, de szent igazság az, *hogy elszegényült nemzet, nyomorult ország szabad nem lehet s fenn nem állhat.* Ha bárminő politikának sikerül minket a tengertől, a világforgalom ez aranytermő utjától elzárni, ugy járunk, mint Prometheusz, a kit Jupiter sár-alkotmánya megelevenítése végett az égi tűzből elórzott lángért a Kaukázus szirtjéhoz lánczolt, s keselyüvel szaggattatta szívét: így lesz a mi hazánk, Magyarország is, azért, hogy már csaknem egy évezred előtt, mint egy égi kincset hozta magával nemzeti szabad alkotmányát, ezt a zsarnokok és autocraták állandó gyülölete tárgyát, a Karpátok kőszálaihoz kötve, végetlen síkságainak kivezető utnélküli határira elszigetelve, földje Kanaán bőségű terméséből nem fog kellő hasznot vehetni a nemzetközi vámok bilincse s a tengeri ut elzárása miatt. Meg fog fulni zsirjában. Tantulus kínjait fogják érezni magasbra törekvő fiai más nemzetek jólléte gyarapodását látván, s az utódoknak csak átka lesz azok nevére, kik e haza jövő jóllétének ily önként kinálkozó jó alkalmát elszalasztották, s azáltal a nemzet szerencséjét eljátszodták. Mit érne Francziaország Lyon és Marsaille, Oroszország Pétervár, Ausztria Trieszt nélkül?

Bizonyára hazámfiai! Fiume ügye Magyarországra nézve a magyar külkereskedés *lenni vagy nem lenni* — kérdése. Ám hagyja, a ki meri, a kit lelke rávisz, megfejtetlenül vagy fejtse meg veszedelmünkre!

Második a *szláv törekvésekre való éber figyelmezés.* A szláv elem benső forrongásának moraja már-már a föld alól is hallszik, csak a süket vagy bárgyu nem hallja. A szlávok végczélja a continensen mindenütt, hol valamely önállásuk van, egyen- vagy túlsúlyra jutni, oly concret tényekben nyilvánul, hogy csak a vak nem látja. Az első harczot 1848—49-ben harczolták meg rövid ideig tartó, a másodikat 1878—79-ben a Balkán körül a jövőre kihatóbb sikerrel. Törökország államépületének külerődei már le vannak omolva, a szláv ostromló erő — a nyomában hátulról sandalgó európai hatalmaktól kisérve — évről-évre közeledik a citadella = Konstantinápoly felé. Mikor ez be lesz véve, mikor I. Szolimán nagy birodalma összedül, meg fog rendülni a föld déli felülete s e rengés hatását Ausztria és Magyarország érzendi meg leginkább s legközvetlenebbül. A szlávság ez időre vár, harmadik harczát akkor fogja megujítni. Feje, vezére, napja a czár lesz, satellesei cseh, bolgár, szerb, román. Hogy e harcz ádázabb s reánk nézve válságosabb lesz az eddigieknél, elhihetjük a cseh, horvát és szerb tudósok Pétervárra vándorlásai, az utóbbi időben a Lajtán túl és innen növe-

kedő mérvben terjesztett orosz propaganda és érdemjelosztások után, az orosz lapoknak iránt unk a török-orosz háboru alatt tanusított ingerültségéből, végre a mi török rokonszenvünk, a plevnai győzelem és mindenek felett a st.-stephanói orosz megalázó békekötés miatt, melyben Anglia és Németország után egy lángeszü magyar államférfinak van legtöbb érdeme. Nekünk ezen időre anyagilag megerősödve, szellemileg s nemzeti egységben gyarapodva, talpig fegyverzetten és sorakozva kell készen állanunk minden történhetőre. Sajnálnám, ha ezt valaki akár részemről, mint igénytelen egyén, akár hazám részéről félelemnek magyarázná. Az ilyen nem ismeri a magyar jellemet és természetet: a helyzet egyszerű megfigyelése és előre való gondoskodás ez, a mi kötelesség.

Higyjék el hazámfiai! hogy ha nekünk a világ szabad nemzeteivel való szabad érintkezésre tengerünk, s a tengeren oly igaz szövetségesünk lesz akkor, a minőt Fiume kikötőjében és fiumei testvéreinkben birunk, sokkal nyugodtabban tekinthetünk a ma kétes jövő elébe.

Ez Magyarország államléte védelmének kérdését foglalja magában.

Harmadik *az uralkodó-ház és dualismus érdeke.* A mostani államjogi kapcsot Ausztria és Magyarország közt csak egy belülről nyugodt, erejében nem zsibbasztott, kül actiora bármikor képes és kész Magyarország tarthatja fenn és szilárdíthatja meg. Ebből önként foly, hogy az uralkodó őszintén óhajtsa a magyar elem erősbödését, s arra irányult törekvéseiben a kifelé vonzódó nemzetiségek által akadályoztatni, nemesb czélokra hivatott erejét belső harczok által fölemésztetni ne engedje. A nemzetiség cohaesiv ereje alig feltartóztathatólag vonja az osztrák németet a nagy Németország felé, a szlávokat a minden oroszok czárjához. Miklós czár 1844. a lengyelekhez tartott beszédében így nyilatkozott: „Nem vagytok többé lengyelek, hanem szlávok, az oroszok testvérei. Úgy szólok hozzátok, mint minden oroszok czárja: nem sokára a többiekhez is szólni fogok, mint minden eredeti birtokaink ura!“ Ime a panszlavismus zászlója! kitűzve egy 64 millió alattvalónak parancsoló autocrata fejedelem által! Képzelhető e nagyobb felbátoritás a szláv világnak ébredésre és actiora?! Gaj Lajos, Vraniczán Ambrus és Kukuljevich Iván három horvát pártvezér 1848. márczius 20-n, mikor őket Bécsből a legnagyobb igéretekkel bocsátotta el az udvar 46 északi és 21 déli szláv képviselővel Zágrábban gyülést hirdettek: „hogy az 1842-n közzétett *szláv kivánalmakat megbeszéljék.* Bíznak, hogy velök lesz az Isten. Felhívják testvéreiket a megjelenésre, hogy a mikor a kiáltvány megérkezik, ott a *székhelyen is megindítsák a lüzdelmet a szláv jogokért.* *) Az utóbbi orosz-török háboru egyenes czélja a szlávok felszabadítása volt. Más ám izgasson s folytasson a szlávokért háborut, de Ausztriának nem ajánlható. A szlávok veresége az övék, de diadaluk a czáré, a Romanow-házé. Ez az ő igaz fejök, mint a németeké Vilmos császár. A szlávok Ausztria uralkodó-

*) *Novine Dalm. Horv. Slavonske.* XIV. évfolyam, 1848. 25. sz.

jának liberalitását csak lépcsőnek használják czéljok felé; mikor elérik, elfordulnak tőle. Ők nem állhatják a németet. Mutatják a prágai események. Mikor történtek ilyenek Magyarországon? Soha. Ilyesmi csak a szláv civilizatioval fér meg. 1848-n is szláv udvari tanácsosok vitték az uralkodót az orosz karjába. A következés hamar megmutatta természetellenes-voltát, s meg kellett szakítni. Az orosz szövetség nem Ausztriának való. Ha a közeledő nagy világháboru meglesz és győznek, Ausztria szláv nagy hatalommá nem lehet — ez orosz szövetségesét illeti meg; német sem, 17.000,000 szláv alattvalójára való tekintetből, és mert az első német nagyhatalom már megvan; osztrák-magyar ismét nem, mert egy ily szövetség már eleve elidegenítné Magyarországot.

Uralkodó-házunk szövetségese csak Németország lehet; mert érdekeik sokban találkoznak, népeik közt rokon vér teszi a nagyobb számot, az orosztól és szláv alattvalóiktól tartaniok egyformán kell s mert mindkettőnek elővéde Magyarország. Igen. Magyarország az Ausztriára és Németországra nézve, a mi volt hajdan a török Európába betörésekor a kereszténységnek és nyugatnak. Ha a szláv néptenger egykor partjain kitör, Magyarországra veti legelső romboló hullámait, s csak rajta át megy Ausztriába és Németországra ki. Ez arra utalja mindkét német nagy hatalmat, hogy M. országot és a magyar nemzetet ne gyöngitsék, fejlődésében ne akadályozzák, sőt segitsék, hogy ő saját honában, az alkotmány határai között magát számban növelje, a vele rokonszenvező népekből sorait erősítse, s összes népeiben a szabadság és műveltség elterjedése által a hazaszeretet és együvé tartozás érzetét fölébreszsze és megszilárdítsa, szóval: hogy e szép s erőforrásban gazdag ország és harczias faj ellenállási képességét minél inkább kifejtse. Maga érdeke ellen cselekszik mindkét nagy hatalom, ha a szlávokat ellenünk segíti, az erdélyi maroknyi szász igazságtalan jajveszékléseiért M. ország rokonszenvét koczkáztatja, vagy a románokat hiu reményekkel kecsegteti. Német, szláv, román férjen meg s elégedjék meg saját honában, mint mi megférünk enhatárainkon között. M. ország méltán megvárhatja ezt tőlük. Nem akarja ismételni XIV—XV-ik századi érzelmi politikáját, midőn egész nyugatot védte a törökök ellen. A török sokszor kért átmenetet Németország elfoglalására, csábító ígéreteket téve. Ha önérdekét követve határoz, ha a kereszténység ügyét nem tekinti — jegyzi meg b. Wesselényi Miklós a szlávokról írt művében — bele egyezhetett volna. Ki tudja most nem Ausztria lenne-e nagy Magyarországgal oly viszonyban, mint mi vagyunk. Lengyelország sorsát sem óhajtjuk, melynek nagylelkű királya, Sobiesky Bécset a töröktől megmentette, s országa és népe érette hálából száz év mulva épen Bécs uralkodója beleegyezésével szétdaraboltatott. Előttünk szent a szövetség, mi híven megtartjuk föltételeit, de szintén becsületes szövetséget s az iránt loyalis magatartást kívánunk; mert nekünk nin. s két hazánk, mint az osztrákoknak és németeknek, s az egész világ nincs tárva, mint a szlávok előtt, mi elmondhatjuk gróf Zrinyi Miklóssal: *Hic nobis vincendum, vel moriendum est.*

E röpirat szerzőjének nagyobb művei:

Királyföldi Viszonyok Ismertetése. Pest, 1871. I. köt. 1—12 iv. Ára 1 frt.

„ „ „ Pest, 1876. II. köt. 1—450 lap. Ára 3 frt.

Kolozsvár Története. [1500 forint pályadíjt nyert mű.] Pest, 1870. 1—640 lap.

„ Történetéhez **Oklevéltár.** Pest, 1870. 1—420 lap.

„ Története világosító **Rajzai.** Pest, 1870. I—XXXVI Táblán. Ára a háromnak együtt 10 frt.

Der Kampf der Sachsen für die Überreste des Feudalwesens in Siebenbürgen. Pest, 1874. 1—63 lap. Ára 50 kr.

Sándor Pál kapithia s az erdélyi fejedelemség utolsó évei. Pest, 1874. 1—189 lap. Ára 1 frt.

Az utolsó Apafi. Pest, 1874. 1—336 lap. Ára 1 frt.

Báró Wesselényi Miklós hütlenségi bünpere. Történeti bevezetés a szerzőtől. Kolozsvár, 1876. I—II. kötet nagy 4-ed rétben. Ára 4 frt.

A levéltárakról, tekintettel a magyar államlevéltárügyre. Pest, 1877. 1—190 lap. Ára 1 frt.

Dávid Ferencz Emléke. Elitéltetése és halála háromszázados évfordulójára. [Pályakoszorúzott mű.] Két részben. Budapest, 1879. 1—385. és 1—80 lap. Ára 2 frt 50 kr., a népszerü kiadásé 2 frt.

Szabadságharczunk Történetéhez. Visszaemlékezések 1848—49-re. Budapest, 1880. 1—577 lap.

Bem és nyolcz hős magyar társa arczképével. Ára 4 frt.

Mindenik található szerzőnél: **Budapesten**, Viziváros, Toldy Ferencz utcza 32. számú szállásán. Szerző ez árakban postán is bérmentesen megküldi.